

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahvusvaheliste suhete instituut
Rahvusvaheliste suhete ja politoloogia õppetool

Reelika Tabur

**HIINA SUHTED KESK-AASIAGA ALATES 1991. AASTAST:
UUE REGIONAALSE JÕU ESILEKERKIMINE KESK-AASIAS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: professor Toomas Varrak

Tallinn 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt.

Töö koostamisel kasutatud kõikidele teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele on viidatud.

Reelika Tabur .....

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 123455

Üliõpilase e-posti aadress: reelika.tabur@gmail.com

Juhendaja professor Toomas Varrak:

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(ametikoht, nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS.....	5
1. AJALOOLINE TAUST HIINA HUVIDELE KESK-AASIA PIIRKONNAS.....	7
1.1 Kesk-Aasia piirkonna tähtsus.....	7
1.2 Hiina huvid Kesk-Aasias.....	10
1.3 Hiina ja Venemaa suhted Kesk-Aasias.....	12
2. MUUTUSED KESK-AASIA PIIRKONNAS.....	15
2.1 Hiina välispoliitika Kesk-Aasias.....	15
2.2 Venemaa mõju Kesk-Aasia piirkonnale.....	17
2.3 Hiina strateegiline koostöö Venemaaga Kesk-Aasias.....	20
2.4 Kesk-Aasia riikide majandused ja väliskaubandussuhted.....	23
2.5 Rahvusvaheline terrorism, etniline separatism ja religioosne ekstremism.....	28
2.6 Shanghai Koostööorganisatsioon.....	30
3. HIINA SUHTED KESK-AASIAGA.....	33
3.1 Hiina ja Kesk-Aasia riikide tihe koostöö.....	33
3.2 Julgeoleku tagamine Kesk-Aasias.....	34
3.3 Hiina majanduslikud sidemed Kesk-Aasiaga.....	36
KOKKUVÕTE.....	39
VIIDATUD ALLIKAD	41
SUMMARY.....	43

ABSTRAKT

Käesoleva bakalaureusetöö pealkirjaks on „Hiina ja Kesk-Aasia suhted alates 1991. aastast: uue regionaalse jõu esilekerkimine Kesk-Aasias“ ning uurimisprobleemiks on Hiina kasvav huvi Kesk-Aasias ning Hiina soov suurendada oma regionaalset mõju piirkonnale. Uurimisküsimused, milline on Hiina poliitika Kesk-Aasias ning kuidas on Hiina end kasvatanud regionaalseks suurjõuks, aitavad jõuda uurimisprobleemi lahenduseni. Töö hüpoteesiks on, et Kesk-Aasia riigid on ise huvitatud kahepoolsest koostööst Hiinaga, mis on aidanud Hiinal enda eesmärke saavutada.

Lõputöö eesmärgiks on selgitada Hiina poliitikat Kesk-Aasias ning hinnata Hiina strateegiate tulemuslikkust. Eesmärgi täitmiseks käsitles töö autor Hiina poliitilisi ja sotsiaalseid eesmärke Kesk-Aasias ning tema majandussuhteid piirkonnaga.

Analüüsitulemustest selgus, et Hiina on edukalt täitnud oma eesmärgi tõusta esile uue regionaalse suurjõuna Kesk-Aasias. Hiina on end oskuslikult mänginud suurimaks kaubanduspartneriks Kesk-Aasia riikidele, läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni edendanud suuresti Hiina välispoliitikat ning teinud koostööd senise Kesk-Aasia regionaaljõu Venemaaga selleks, et saavutada enda eesmärgid piirkonnas.

Võtmesõnad: Hiina, Kesk-Aasia, regionaalne suurjõud, Kesk-Aasia alates 1991. aastast, Hiina Kesk-Aasias.

SISSEJUHATUS

Kesk-Aasia riigid – Kasahstan, Kõrgõzstan, Tadžikistan ja Türkmenistan – on muutunud huviobjektiks oma asukoha ja ressursside poolest peale Külma sõja lõppu mitmele suurriigile maailmas, kes soovivad omada antud piirkonnas oma kohalolu ning mõjuvõimu. Käesolevas töös keskendutakse peamiselt Hiina Rahvavabariigi püüdlustele tõusta uueks regionaalseks jõuks Kesk-Aasia piirkonnas.

Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist 1991. aastal on Kesk-Aasia iseseisvunud riikidel vaja olnud toime tulla oma poliitilise struktuuri ning majandussuhete ülesehitamisega. Looduslike ressursside poolest rikkad Kesk-Aasia riigid on pidanud leidma väliskaubanduspartnereid ja arendama mitmepoolseid suhteid kõigi suurriikidega selleks, et säilitada iseseisvus ja piirkonna jätkusuutlik majandusareng. Nõukogude Liidu koosseisus olnud Kesk-Aasia riigid said pärast iseseisvumist võimaluse laiendada omi poliitilisi- ja majanduslikke suhteid lisaks Venemaale, ka teiste suurriikidega. Venemaa, kes on piirkonnas traditsiooniliselt mänginud suurimat poliitilist, sotsiaalset, sõjalist ja majanduslikku rolli, pidi pärast 1991. aastat arvestama teiste suurriikide kasvava mõjuga piirkonnas.

Hiinal on mitmeid huve Kesk-Aasia piirkonnas, mida ta on püüdnud vaikselt, kuid targalt arendada, kasutades selleks erinevaid poliitikaid. Hiina Rahvavabariigi lähenemine regioonile tuleneb nii siseriiklikest kui ka välispoliitilistest huvidest ja on arenenud mitmepoolseks koostööks Hiina ja Kesk-Aasia riikide vahel. Lisaks Hiinale on selles piirkonnas ka teisi suurriike, mis muudab suurriikide vahelise konkurentsi Kesk-Aasias vältimatuks.

Käesoleva töö teema on aktuaalne, sest kasvav energiaressursside tarbimine maailmas on endaga kaasa toonud suurriikide vahelise võistluse Kesk-Aasia energiaressursside kättesaamiseks. Peamiselt puudutab see Hiina ja Venemaa vahelist konkurentsi ning majanduslikku kohalolekut Kesk-Aasias oma mõju antud piirkonnale laiendada püüdes on need riigid loonud kahepoolseid suhteid Kesk-Aasia riikidega kuid ühtlasi leidnud valdkondi, mille puhul saab rääkida Hiina ja Venemaa koostööst. Selle probleemistiku uurimine on oluline, kuna lepingud, organisatsioonid ning gaasijuhtmed, mis praeguseks on sõlmitud või toimivad, sillutavad teed tulevikus toimuvale.

Uurimisprobleemiks on Hiina kasvav huvi Kesk-Aasias ning Hiina soov suurendada oma regionaalset mõju piirkonnale. Lähemalt vaadeldakse Hiina positsiooni Kesk-Aasias

alates 1991. aastast ning eesmärged, mis Hiina on endale seadnud regioonis. Uurimisküsimused, milline on Hiina poliitika Kesk-Aasias ning kuidas on Hiina end kasvatanud regionaalseks suurjõuks, aitavad jõuda uurimisprobleemi lahenduseni.

Töö eesmärk on selgitada Hiina poliitikat Kesk-Aasias ning hinnata Hiina strateegiate tulemuslikkust. Selleks käsitletakse Hiina poliitilisi ja sotsiaalseid eesmärged Kesk-Aasias ning tema majandussuhteid piirkonnaga. Ühtlasi analüüsitakse tegureid mis on takistanud Hiina eesmärkide saavutamist ning tegureid, mis on kaasa aidanud Hiina eesmärkide saavutamisele. Töö hüpoteesiks on, et Kesk-Aasia riigid on ise huvitatud kahepoolsest koostööst Hiinaga, mis on aidanud Hiinal enda eesmärged saavutada.

Uurimus on jagatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk hõlmab endas ajaloolist tausta Hiina huvidele Kesk-Aasia piirkonnas. Selles vaadeldakse Kesk-Aasia piirkonda kui tervikut, Hiina huvisid Kesk-Aasias ning Hiina suhteid Venemaaga selles piirkonnas. Teine peatükk käsitleb toimunud muudatusi Kesk-Aasia piirkonnas pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist 1991. aastal. Peatükk kirjeldab Hiina välispoliitika kujunemist piirkonnas, samuti seda, kuidas Hiina on teinud koostööd Venemaaga oma eesmärkide saavutamiseks ning millist mõju omab Venemaa endiselt Kesk-Aasia piirkonnas. Vaadeldakse ka milliseid muudatusi tegid läbi Kesk-Aasia riikide majandused peale nende riikide iseseisvumist ning millised on peamised julgeolekuohud piirkonnas. Kolmas peatükk käsitleb Hiina ja Kesk-Aasia riikidevahelist koostööd, mis on kasuks tulnud nii Hiinale kui ka Kesk-Aasia riikidele; Hiinale kasuliku Shanghai Koostööorganisatsiooni mõju ning kuidas Hiina on edendanud majanduslikku koostööd ja milliseks on kujunenud Hiina ja piirkonna vahelised majanduslikud sidemed.

1. AJALOOLINE TAUST HIINA HUVIDELE KESK-AASIA PIIRKONNAS

Peatükk keskendub Hiina huvidele Kesk-Aasia piirkonnas. Peatükk harutab lahti Hiina huvide alged ja põhjused selles piirkonnas ning tegurid, mis on takistanud Hiinal nende realiseerimist Kesk-Aasias.

1.1 Kesk-Aasia piirkonna tähtsus

Käesolevas töös on Kesk-Aasia piirkonna käsitluse alla võetud 5 endist Nõukogude Liidu liiduvabariiki – Kasahstan, Kõrgõzstan, Tadžikistan, Türkmenistan ja Usbekistan. Alates 1991. aastast saab aga rääkida viie Kesk-Aasia iseseisva riigi olemasolust sellisel kujul nagu need eksisteerivad praegu. Kesk-Aasia on Euro-Aasiat ühendav piirkond, mille teeb tähtsaks selle strateegiline positsioon. Kesk-Aasia hõlmab rohkem kui 1,5 miljonit ruutmiili, mis võrdub umbes poolega Ameerika Ühendriikide territooriumist. Kesk-Aasia riikidest suurim on Kasahstan oma rohkem kui miljoni ruutmiiliga, väikseim aga Tadžikistan, mille pindala on pisut üle 55 000 ruutmiili. Kesk-Aasia rahvaid ühendavad kaks tegurit – keel ja usk. Kõik peale tadžikkide räägivad turgi keeli ning Kesk-Aasias valitsev usk on islam. (McCauley 2002, 44-45)

Kesk-Aasia riigid seisid pärast 1991. aastal iseseisvumist silmitsi oma riikide ülesehitamise vajadusega uut moodi. Need riigid pidid leidma iseseisvalt moodused oma majanduste edendamiseks ning julgeoleku tagamiseks. Vabad, kuid poliitiliselt ja majanduslikult nõrgad Kesk-Aasia riigid olid sunnitud edendama mitmepoolset koostööd suurriikidega selleks, et kindlustada oma riiklikke positsioone maailmakaardil. Selline areng tõi endaga kaasa huvitava suhte hegemooni staatust soovivate suurriikide ning Kesk-Aasia riikide vahel, mis on kujunenud patrooni-kliendi suhteks.

Kesk-Aasia piirkond on rikas nafta ja gaasi ressursside poolest. Alates 1991. aastast, kui sealsed riigid iseseisvusid, kasvas seetõttu majanduslik huvi ka suurriikides, et siseneda sellesse piirkonda, arendada mitmepoolseid suhteid ning laiendada oma mõju Kesk-Aasias.

1990. aastatel muutus Kesk-Aasia piirkond sümboolselt tähtsaks näidates Külma sõja järgse perioodi ebamäärasust maailma suurriikide suhete kontekstis. Kesk-Aasia piirkond ilmestab rahvusvahelistes suhetes suurriikide vahelisi mustreid, mis on tihti peale

karakteriseeritud rahvusvahelise õigusrikkumise, hirmu, kahtluse ja imperialistliku käitumisega. Rahvusvaheline kaasatus Kesk-Aasia piirkonnas näitab aga paindlikku, dünaamilist ja evolutsioonilist arengut nii kohalikul, regionaalsel, kui ka globaalsel tasandil. Seda arvesse võttes on dünaamilised muutused Kesk-Aasias pärast Nõukogude Liidu lagunemist olnud uuenduslikud ning inspireerinud rahvusvahelises suhtluses osalevaid riike laiemaks koostööks piirkonnaga. (Kavalski 2010, 2-3)

Käesolev töö on koostatud rahvusvaheliste suhete realistliku teooria võtmestikus, mis käsitleb rahvusvaheliseid suhteid konfliktsetena ning jõupoliitikana, mis on riikidevahelise rivaalitsemissa ja konflikti areeniks. Rahvusvahelised suhted on riikide huvide kaitsmise poliitika ning enda riigi julgeoleku tagamine (Jackson, Sørensen 2010, 79). See kehtib ka Kesk-Aasias, kus suurriigid soovivad oma mõju piirkonnas kasvatada ja igal suurriigil on Kesk-Aasiaga seonduvalt spetsiifilised huvid, mille kaitsmiseks nad on valmis tegutsema toetudes enda sõjalisele ja välispoliitilisele võimekusele.

Suurriigid käsitlevad piirkonda erinevalt. Hiinat on tihti vaadeldud riigina, kes edendab oma rahvuslikku julgeolekut mille eesmärgiks on läbi selle edendada mitmepoolset rahvusvahelist julgeolekut. Ameerika Ühendriigid näevad piirkonda kui Lähis-Ida pikendust, kus tuleb võidelda samade riskide ja probleemidega. Venemaa välispoliitika juhid eristavad seda piirkonda, mis varem kuulus Nõukogude Liidu koosseisu, laiema maailma terminiga „lähimaailm“, ehk siis regioonina, mis kuulus Venemaale. Need, kes on neo-imperialistliku tendentsiga suhtuvad sellele kui piirkonda, mis kunagi uuesti saab kuuluma Venemaa koosseisu. (Cummings 2012, 32) Nõukogude Liit varemalt, ning Venemaa praegu, omab muljetavaldavalt mõjukat sõjalist võimekust ka Kesk-Aasias. Kuid suurriike ei ole võimalik ümber õpetada oma võimekust näitama mingil teisel moel. Nende jõud ja mõju sõltub, kuidas nad saavutavad kombinatsiooni järgnevatest elementidest: rahvaarv ja territooriumi suurus, ressurssidega varustus, majanduslik võimekus, sõjaline tugevus, poliitiline stabiilsus ja kompetents. Suurte jõuriikide staatust ei saa säilitada ilma majandusliku stabiilsuseta. (Griffiths 2007, 170) Venemaa ei saa lootma jääda oma sõjalisele võimekusele Kesk-Aasias kui teised suurriigid, eriti Hiina, on toetumas just stabiilsele majanduskoostööle Kesk-Aasia riikidega, mis täidab tema eesmärgi tõusta regionaalse suurjõuna.

Venemaa poliitika Kesk-Aasia suunas on taotlenud mitmeid erinevaid eesmärgi, kuid on üldiselt motiveeritud soovist stabiliseerida oma positsioon regionaalse domineeriva riigina. Vastavalt sellele on Venemaa laiemad koostöösuhted teiste suurriikidega, eriti Ameerika

Ühendriikide ja kasvavalt ka Hiinaga, olnud tähtsad selleks, et kujundada Moskva poliitika taktikalisi muudatusi Kesk-Aasia suhtes. (Russia's prospects ... 2010) Ühtlasi on teinud sellise taktikalise manöövri ka Hiina, kes on teinud koostööd Venemaaga Kesk-Aasias selleks, et saavutada omi eesmäärke regioonis.

Kuna riigid toetuvad oma julgeoleku tugevdamiseks nii siseriiklike pingutuste tulemusele kui ka partnerlusuhetele, mis neil on teiste riikidega (Waltz 2008, 197), siis Hiina lähenemine Kesk-Aasia piirkonnale on tugevalt mõjutatud ja seostub Xinjiangi provintsi julgeoleku stabiilsuse tagamisega. Hiina on võtnud kursi edendada koostööd Kesk-Aasiaga ja ühtlasi tagada sealne julgeoleku stabiilsus, mis tagab selle ka temale tähtsas Xinjiangi provintsis. Kesk-Aasia on piirkond, kus on mitmeid probleeme terrorismi, separatismi ja ekstremismiga, mis põhjustavad piirkonnas ebastabiilsust. Ühtlasi on Kesk-Aasia piirkonna ebastabiilsus põhjustatud nõrgatasemelisest valitsustööst, korrupsioonist ja madalast majanduslikust tasemest. Kõikidel Kesk-Aasia riikidel on tõsised poliitilised, sotsiaalsed ja majanduslikud probleemid ning ainuke võimalik erand on Kasahstan. 2003. aastal elas peaaegu pool Türkmenistani ja Usbekistani rahvastikust allapoole vaesuse piiri; Kõrgõzstanis ja Tadžikistanis olid need näitajad 70% ja 74%. Enamjaolt on need näitajad paranenud alates 1998. aastast, kuid globaalne majanduskriis 2008. ja 2009. aastal tõi endaga kaasa inflatsiooni toidu- ja energiasektoris, mis vähendas majanduskasvu. Kõige vaesemates Kesk-Aasia riikides on nõrgad ja ebaefektiivsed valitsused. 2008. aastal oli Usbekistan reastatud 26. kohale läbikukkunud riikide indeksi (FSI) järgi, samal ajal kui Tadžikistan, Kõrgõzstan ja Türkmenistan oli vaid pisut paremal kohal. Kõrgõzstan sai Inimõiguste Organisatsiooni hinnangul „enamjaolt vaba“ riigi reitingu 2008. aastal; teised neli Kesk-Aasia riiki olid hinnatud „mitte vabadeks“. Samal ajal kui Kesk-Aasia korrupsioonimuster ja autoritaarsed valitsused on suhteid demokraatliku Läänega vaid komplitseerinud, on teised tegurid kujundanud suhteid Venemaa ja Hiinaga. (Bellacqua 2010, 234-237)

Susan Strange on arusaamal, et „progressiivne areng maailma majanduses, läbi rahvusvahelise tootluse, on muutnud jõutasakaalu ära riikidelt maailmaturu suunas.“ Oma seisukoha toetuseks toob ta välja veel kolm argumenti: esiteks, jõud on liikunud nõrkadelt riikidelt tugevatele riikidele; teiseks on jõutasakaal liikunud küljelt küljele riikidelt turgudele ja mitte-riiklikele ametnikele nende osaluste tõttu maailmaturul; ning kolmandaks, mõni jõud on kadunud, sest keegi ei kasutanud seda. Rahvusvahelises poliitikas ilma keskautoriteedita võib jõud vahel ära kaduda ja vahel liikuda turu suunas. (Waltz 2008, 205) Antud olukord oli

juhtumas ka Kesk-Aasia majandustes pärast 1991. aastat. Majanduslikult nõrgad, kuid looduslike ressursside poolest rikkad Kesk-Aasia riigid olid loovutamas enda „jõudu“ suurriikidele, et üles ehitada oma majandussüsteemid.

Rahvusvahelised suhted suurriikide vahel Kesk-Aasias enda mõjupositsiooni kindlustamiseks on konfliktised. Robert Giplini teos „Sõda ja muutused maailma poliitikas“ („War and Change in World Politics“) pakub välja mõtte, et fundamentaalne rahvusvaheliste suhete olemus ei ole muutunud milleeniumi vahetusega - rahvusvahelised suhted on endiselt korduvalt võitlus rikkuse ja mõju kasvatamiseks vabade osalejate vahel. Siseriiklikud ja rahvusvahelised arengud viivad riigid erinevatele kurssidele, ja riigid tõusevad ja langevad, mis hiljem viib konfliktini. (Griffiths 2007, 15) Venemaa, Ameerika Ühendriikide ja Hiina põrkuvad huvid Kesk-Aasia piirkonnas on viinud nende omavahelise konkurentsini, mille eesmärgiks on mõju ja võimaliku rikkuse kasv piirkonnas. Venemaa, kes on traditsiooniline mängija Kesk-Aasia riikide majandustes, poliitikas ja julgeoleku kindlustaja, on pärast 1991. aastat saanud tunda uute suurriikide tulekut piirkonda. Ameerika Ühendriigid, kes soovivad peamiselt edendada sõjalist julgeolekut ja kohaolekut ning Hiina, kes taotleb nii poliitilist, majanduslikku kui ka julgeolekupoliitilist mõju piirkonnale. Hiina rahumeelse tõusu strateegiaks Kesk-Aasias on tõusta uueks regionaaljõuks.

1.2 Hiina huvid Kesk-Aasias

Hiina on üks maailma vanimaid tsivilisatsioone, mille ajalugu on ligi 4000 aasta vanune. Hiina on muistne piirkond Kaug-Idas, mis pärast 1949. aastat jaguneb kaheks - Hiina Rahvavabariigiks ning Hiina Vabariigiks. Käesolevas töös keskendutakse vaid Hiina Rahvavabariigi (edaspidi Hiina) seosele Kesk-Aasiaga ning selle mõjupositsiooni arengule Kesk-Aasias. Hiina on rahvarikkaim riik maailmas ning pindalalt Kaug-Idas suurim ning maailmas neljas riik. Hiina piirneb 14 naaberriigiga, millest 3 on Kesk-Aasia riigid Kasahstan, Kõrgõzstan ja Tadžikistan. Võib öelda, et Hiina huvid Kesk-Aasia piirkonnas tulenevad just tema geopoliitilisest positsioonist regioonis.

Kesk-Aasia riigid on tähtsaks saanud mitmele suurriigile oma ressursside pärast. Oma soodsa asukoha tõttu on need Kesk-Aasia riigid saanud strateegiliseks mängumaaks suurriikidele ressursside kättesaamiseks ja oma jõu positsiooni ning majandusliku mõju kindlustamiseks. Hiina on üks maailma suurriikidest, kes soovib omada mõju Kesk-Aasia

piirkonnale ning hoida majanduslike suhteid Kesk-Aasia riikidega selleks, et omada nende ressurssidele ligipääsu. Sisuliselt võib Hiina huvid Kesk-Aasias liigitada kolme kategooriasse: USA või ükskõik millise teise Lääne riigi kohalolu vähendamine Kesk-Aasias, Kesk-Aasia piirkonna stabiilse julgeoleku tagamine ning Hiina soov kindlustada end piirkonnas nii majanduslikult kui poliitiliselt.

Mearsheimer, Ameerika päritoluga poliitikateadlane näeb Hiinat kui potentsiaalset hegemooni Aasias. See tähendab, et Hiina soovib lõpuks domineerida Aasia üle. Seda seisukohta põhjendab ta sellega, et suurriigid otsivad alati võimalusi, et kasvatada enda mõjuvõimu rivaalide ees, mille viimane eesmärk on hegemoonia. (Jackson, Sørensen 2010, 84) Üks tähtsamaid küsimusi tänapäeva rahvusvahelistes suhetes nii teoreetiliselt kui praktikas on see, millist mõju avaldab Hiina „tõus“ maailma poliitikale. Hiina ettenägelik strateegia „rahumeelseks tõusuks“ mis näeb ette, et head asjad juhtuvad tõusvate jõududega kui nad on valmis ootama, kõlab paljuütlevalt ning sellel on tähendus ja väljavaade rahvusvahelise stabiilsuse kontekstis. Hiina kurss rahumeelseks tõusuks ka Kesk-Aasias osutab Hiina soovile tõusta uueks regionaaljõuks selles piirkonnas, kes omab nii poliitilist kui majanduslikku mõjuvõimu piirkonna riikide üle. Hiina kasvav majandus toob endaga kaasa ka globaalse väljakutse ja hõõrdumise Ameerika Ühendriikidega, sest selle tagajärjeks on väljakutse USA poliitilisele ja majanduslikule mõjule regioonis. Hiina majanduslik tõus võib pealegi esile kutsuda laiemaid rahvusvahelisi makromajanduslike konflikte. Potentsiaalselt ohtlikum Hiina majandusliku kasvu tagajärg on selle välisenergiaressursside vajaduste suurenemine, mille tulemusena koonduvad kahe kõige suurema energiatarbija kätte maailma nafta varud. (Ross, Feng 2008, 238-239) Hiina on aktiivselt tegutsemas Kesk-Aasias selleks, et saada oma kasutusse regiooni energiaressurssid ning ehitab uusi torujuhtmeid, mis transpordiks Kesk-Aasia naftat ja gaasi ida suunas.

Hiina kerkib üles suure jõuriigina ilma et ta peaks selleks väga vaeva nägema, piisab kui ta jääb poliitiliselt ühtseks ja kompaktses (Waltz 2008, 217). Hiina eesmärgid Kesk-Aasias on suuresti mõjutatud tema poliitilistest ja majanduslikest kaalutustest. Soov omada regionaal mõju Kesk-Aasias tuleneb nii tema huvidest Xinjiangi provintsis kui ka kasvavast energiatarbimisest. Hiina potentsiaal kerkida üles uue regionaaljõuna 21. sajandil Kesk-Aasias, tuleneb tema soodsast asukohast kui ka Hiina majanduslikust võimekusest.

Mearsheimeri „ründava realistliku teooria“ kohaselt võib teravned Ameerika Ühendriikide ja Hiina vaheline võistlus Kesk-Aasia piirkonnas, kui ka mujal Aasias. See

teooria lähtub põhimõttest, et Ameerika Ühendriikide poliitika võib teha ulatuslike manöövride selleks, et vähendada rivaali mõju temale tähtsas piirkonnas. Seda seepärast, et suurriigid otsivad alati võimalust kasvatada mõjuvõimu konkurentide ees. (Jackson, Sørensen, 2010, 85) Sellist lähenemist Kesk-Aasia piirkonnas praktiseerib ka Hiina, kes on kindlalt tegutsemas Lääneliku mõju vähendamise eest.

Machiavelli, Hobbesi või ükskõik millise klassikalise realisti arusaam rahvusvahelistest suhetest on jõupoliitika, ja tähtsaim komponent selles on riik (*Ibid*, 66). Niisamuti toimub jõupoliitika suurriikide vahel Kesk-Aasias. Hiina soovib oma mõju suurendamist Kesk-Aasia regioonis ning kuna suured jõuriigid on tähtsaimad rahvusvaheliste suhete osalejad, on Hiinal olemas eeldused selleks, et tõusta regionaaljõuna Kesk-Aasia piirkonnas.

Tulenevalt Hiina huvidest regioonis, on tema üheks eesmärgiks piirkonnas hoida ja tagada stabiilne julgeolek Kesk-Aasia riikides. Hiina tegutseb aktiivselt selle nimel, et vähendada terrorismi, separatismi ja ekstremismi. Selline poliitika lähtub Morgenthau rahvusvaheliste suhete teooriast, mis ütleb, et igasugune taoline tegevus on ohuks rahvusvahelisele rahule ja julgeolekule (*Ibid*, 75). Hiina suhtumine terrorismi ja separatismi, mis ähvardab Kesk-Aasia piirkonda on kooskõlas seisukohaga, mis väidab, et separatismiga tegelevad aktivistid Kesk-Aasias on ohuks kogu rahvusvahelisele kogukonnale.

1.3 Hiina ja Venemaa suhted Kesk-Aasias

Traditsiooniliselt on Venemaa mänginud suurt rolli Kesk-Aasia riikide poliitikas, majanduses kui ka julgeolekus. Pärast 1991. aastat iseseisvateks vabariikideks saanud Kesk-Aasia rahvad äratasid Hiina huvi läheneda piirkonnale. Nii Hiina kui Venemaa soovivad omada Kesk-Aasias kohalolu, võimalikult suurt regionaalset tähtsusega positsiooni ning mõjujõudu piirkonnas.

Hiina ja Venemaa suhteid Kesk-Aasias on üpriski raske vaimusilmas ette näha. Kahe suurriigi lähenemine välispoliitikas on suuresti toimunud realistlikus käsitluses. Mõlemad otsivad võimalust maksimeerida oma mõju regioonis, kaitsevad kadedalt oma rahvuslikku suveräänsust ja soovivad kindlustada oma positsiooni vastase vastu. Kuigi mitte kumbki riik ei sobitu oma välispoliitikaga täielikult realistliku teooria raamidesse. Venemaa on jõud mille mõju Kesk-Aasias kahanes pärast 1991. aastat kuni Vladimir Putin ning teised Vene

poliitikud jõudsid arusaamale, et Kesk-Aasia energiaressurssid annavad Venemaale rohkem mõjujõudu maailmapoliitikas kui puhtalt sõjaline jõud. Suhted Kesk-Aasia riikidega 1990. aastatel ei olnud Venemaa välispoliitika keskmes. Tolleaegne president Boris Jeltsin arvas, et endised Nõukogude Liidu liiduvabariigid on koormaks Venemaale nii poliitiliselt kui majanduslikult. Kesk-Aasia eliidid jagasid sama vaatenurka. Vladimir Putin oli selgelt tugevam liider kui Boris Jeltsin, kuid tema restoratsiooni plaanid olid üle tema võimete. Nafta hinnad tõusid 1998. aasta 12 dollari pealt barreli hinnas 2008. aastaks 140 dollarini, mis ootamatult tõi Venemaa jaoks hiigelkasumeid. Venemaa teenis naftaekspordilt rekordtuluseid, mis sest, et need oli ebaühtlased. Venemaa rahvuslik enesekindlus kasvas kui Ameerika Ühendriigid jäid pätiseisu Iraagis, ning ei suutnud stabiiliseerida olukorda Afganistanis. Putin tugevdas selles olukorras Venemaa positsioone, kasutades selleks energia- ja infrastruktuuri „pikendust“, et näidata ja suurendada Venemaa mõju Kesk-Aasia piirkonnale. (Bellacqua 2010, 233) Hiina on tõusev jõud piirkonnas, kelle välispoliitika on orienteeritud säilitamiseks hetkeseisundit, toetudes tugevale majanduskasvule ja sotsiaalsele stabiilsusele sisepoliitikas.

Hiina ja Venemaa huvid kattuvad julgeolekut puudutavas küsimustes Kesk-Aasia piirkonnas ning globaalpoliitikas. Kui autokraatlikud valitsejad kogevad dünaamilist majanduskasvu, siis Moskva ja Peking on tihti ühendanud jõud demokraatliku mõju vähendamiseks, mis tuleb Ameerika Ühendriikidest ja Euroopast. Autoritaarsed valitsused, mis püsivad kõigis Kesk-Aasia riikides, omavad vastumeelsust demokraatia suhtes.

Üks jagatud mure on piirkonna stabiilsus. Peking püsivalt rõhutab enda opositsiooni kolme „õela jõu“ vastu milleks on terrorism, separatism ja ekstremism. Isegi kui Hiina arendab peamiselt enda globaalseid huvisid, on siiski regionaalsed mured ühed tähtsaimad. Hiina otsib stabiilsust ääremaal selleks, et maksimeerida selle tingimusi siseriiklikuks majanduslikuks kasvuks. Vähemalt lühemas perspektiivis on üllatav, et nende kahe suurriigi huvid Kesk-Aasias kattuvad. Venemaa ja Hiina on liitnud enda jõud, et võidelda Ameerika Ühendriikide hegemoonia vastu, kes soovib nii stabiilsust kui ka poliitilise maastiku ümber kujundamist Kesk-Aasias. Peking ja Moskva leiavad, et need kaks eesmärki on vastuolulised, ning on ühendanud jõud, et kaitsta Kesk-Aasia režiime ning ühtlasi vältida terrorismi ja ekstremismi levimist antud piirkonnas. (*Ibid*) Kuid jagatud huvid ei välista konkurentsi Hiina ja Venemaa vahel.

Rahvusvaheliste suhete realistliku teooria järgi on riigid peamised rahvusvaheliste suhete osalejad ning neil on alati rohkem kui üks eesmärk korraga (Waltz 2008, 216). Niisamuti on Hiina ja Venemaaga Kesk-Aasia piirkonnas. Hiina huvide kasv regioonis on kõrgendanud Venemaa tähelepanu piirkonnas toimuva vastu ning pannud tundma muret oma traditsioonilise mõju võimalikust kaotusest uuele suurriigile.

2. MUUTUSED KESK-AASIA PIIRKONNAS

Selles peatükis vaadeldakse Kesk-Aasia piirkonnas toimunud muutusi pärast 1991. aastal toimunud Nõukogude Liidu kokkuvarisemist. Iseloomustatakse seda kuidas muutus regiooni olukord majanduslikult, sotsiaalselt kui poliitiliselt. Ühtlasi vaadeldakse seda, kuidas Hiina rakendas oma huvide realiseerimiseks antud piirkonnas välispoliitikat, milline on Venemaa seos piirkonnaga, kuidas Hiina on strateegiliselt teinud koostööd Venemaaga ning kuidas on muutunud pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist Kesk-Aasia riikide võimalused arendada majanduskoostööd Hiinaga.

2.1 Hiina välispoliitika Kesk-Aasias

Hinnanguid Hiina diplomaatiale Kesk-Aasias pärast Külma sõda on antud erinevaid. Mõned pakuvad välja, et Peking võttis oskuslikult võimust Kesk-Aasias, kus pärast 1991. aastat võis näha Venemaa tagasi tõmbumist. Teised aga näevad Hiina huvide algeid Kesk-Aasias siseriikliku poliitika kontekstis, mis oli põhjustatud julgeoleku murest ja arengust Hiinale tähtsas Xinjiaangi provintsis. Hiljuti on veel märgatud, et Hiina ja Kesk-Aasia vahelistele suhetele on omane Hiinale tüüpilised „vasall“ suhted naaberriikidega. (Kavalski 2010, 119) Kuid on raske üheselt mõista ja kirjeldada Hiina kui tõusva suurriigi siseriikliku, regionaalse ja globaalse poliitika dünaamikat alates 1991. aastast. Hiina on arendanud ja taotlenud oma välispoliitikas „koostööd“, „mitmepoolsust“, „integratsiooni“ ja „regionaalsust“ ning eriti neid suhetes naaberriikidega. Sedasorti dünaamika illustreerib Hiina strateegiat ja välispoliitikat alates 1991. aastast Kesk-Aasias. Hiina strateegia „rahumeelseks tõusuks“ on ametlikult taotlenud häid suhteid naaberriikidega, rahvusvahelise majanduse integreeritust ja konflikti ära hoidmist Ameerika Ühendriikidega. Strateegia „rahumeelseks tõusuks“ Kesk-Aasias tähendab aga Hiina poliitilise, majandusliku, strateegilise ja sõjalise mõjujõu kasvu piirkonnas. Alates 1991. aasta algusest on Hiina püüdnud ka Xinjiaangi geopoliitilist positsiooni parandada ning julgeolekut ja integratsiooni arendada, mis suuremas määras aitab kaasa Hiina mõjujõu kasvule ka Kesk-Aasias. Xinjiaangi integratsioon tagab Hiinale olulist julgeolekualast, majanduslikku ja strateegilist kasu, mis täidab kahte eesmärki – tugevdada Hiina kontrolli Xinjiaangi üle ja laiendada oma mõjuvõimu Kesk-Aasias

– mis mõlemad tagavad Pekingi püüdluse „rahumeelseks tõusuks“ ja mõjuvõimu staatuse. (Kavalski 2010, 121)

Kesk-Aasia kui stabiilne piirkond on vajalik ka Hiinale, kes rõhutab jätkuvalt oma välispoliitikas kui oluline on võidelda terrorismi, separatismi ning ekstremismi vastu. Taoliste ideoloogiate valitsemine ohustab nii Xinjiaangi kui Kesk-Aasia piirkonda, mille vastu Hiina jätkuvalt püüab võidelda. Kuigi julgeolek ja areng on peamised probleemid Kesk-Aasia piirkonnas, siis on huvitav, kui erinevalt on need mõistetavad Hiina jaoks. Üheltpoolt selleks, et hoida riik rahumeelne vajab Hiina siseriiklikult ja välispoliitiliselt stabiilset keskkonda; teisalt on Hiina jaoks julgeolek tihtipeale vaadeldud läbi riikide arengu. Sisuliselt tähendab Hiina jaoks Kesk-Aasia riikide arengusse investeerimine parimat garantiid julgeoleku tagamiseks. (Mariani 2013, 2) Hiina on laiendanud sidemeid Kesk-Aasia riikidega nii majanduslikus, poliitilises, diplomaatilises kui ka kultuurilises koostöös. Koostöö laienemine annab Hiinale võimalusi, kuid samuti on huvitatud koostööst Kesk-Aasia riikide eliitid, kes leiavad, et Hiina kohalolek piirkonnas annab neile võimalusi laiendada energiaressursside turgu ja annab Kesk-Aasia riikide valitsustele paremad läbirääkimispositsioonid (*Ibid*). Hiina majanduslik sõltuvussuhe Kesk-Aasia piirkonnaga on vältimatu, kuna Hiina vajadus energiaressurssidele on aina kasvamas ning seega on laienemas ka kahepoolsed majanduslikud suhted.

Kesk-Aasias on Hiina tuginenud mitmepoolsele diplomaatiale selleks, et kindlustada enda huvide kaitse regioonis, kus enne 1991. aastat polnud seda nii laiaulatuslikult võimalik teha. Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist on Hiina Rahvavabariik liikunud kiiresti, et tunnistada värskest iseseisvunud Kesk-Aasia vabariike, sealhulgas teinud seda koos Venemaaga selleks, et kahandada Lääne sekkumist antud piirkonnas (Deng 2008, 217). Hiina üheks välispoliitika eesmärgiks Kesk-Aasias on vähendada igasugust Lääneliku mõju piirkonnale.

Hiina regionaalne roll ja välispoliitika Kesk-Aasia suunas laiemalt on kogenud ümber kujundamist. 1990. aastate alguses oli Pekingi fookus suuresti regionaalne, panustades enim tähelepanu Taiwanile ja Lääne-Vaikse ookeani suunas. Hiina alles õppis hindama globalisatsiooni ja enda rolli maailma majanduses. Hiina poliitik Deng Xiaoping hülgas Mao Zedong'i revolutsioonilise aktiivsuse ja selle asemel panustas pragmaatilisele poliitikale, mis keskendus riigisisele arengule, ühtlasi hoides madalat profiili rahvusvaheliselt. Deng soovitas hiinlastel varjata enda tegelike poliitilisi võimeid, valvata enda nõrkusi ja mitte nõuda taga

juhtimist, kuid samas rahulikult oodata õigeagset momenti Hiina tagasitulekuks rahvusvahelisel areenil. Hiina poliitikud Jiang Zemin ja Hu Jintao on rakendanud aktiivsemat ja enesekindlamat välispoliitikat, et tõsta Hiina regionaalset mõju. Hiina kiirelt kasvav majandus ja laialdased kaubandussuhted maailmas on julgustanud Pekingi juhte arendama globaalsema haardega välispoliitikat. Hiina kiirelt kasvav energia tarbimine on muutnud Hiina välispoliitikat ka rohkem omama globaalset visiooni. (Bellacqua 2010, 234-237) Hiina kasvav energia vajadus on põhjustanud riigi lähenemist Kesk-Aasiale, mis on odav ja lihtne lahendus. Hiina on vaikselt oma välispoliitikaga teinud manöövreid, mis pikas perspektiivis peaksid suurriigile kasu tooma.

Hiina regionaalne välispoliitika on suuresti tingitud ka siseriiklikest teguritest, milleks on võimalik separatismi oht Hiina piirirajoonides. Hiina juhid on otsustanud mitte korrata viga, mida tegi Nõukogude Liit, kui etno-rahvuslaste territooriumid löid lahku Venemaa tuumikust. Veel üks mure on ekstremism rahvuslike ja religioossete gruppide näol nagu muslimid, buddistid, falun gong ja uiguurid, kelle nõudmised ei ole olnud kooskõlas riigiprioriteetidega ja kes on demonstreerinud enda võimet organiseerida ja vastuhakata riigi kontrollile. Terrorismi oht on siseriikliku päritoluga, mille keskmeks on vägivaldne Uiguuri opositsioon Hani valitsusele Xinjiangis, mida on toetanud mõned Kesk-Aasia elemendid ja Taliban. Kesk-Aasia riikides valitsev usk, milleks on islam ning riikide korrumppeerunud valitsused on kohati kaasa aidanud terrorismi ja separatismi levikule Kesk-Aasiale, seda küll mitte tahtlikult. Hiina välispoliitika keskmeks Kesk-Aasias on võidelda terrorismi ja separatismiga ning tagada julgeolek. Julgeoleku tagamine on üks Hiina prioriteetidest, kuna Hiina vajab stabiilset Kesk-Aasiat selleks, et saavutada enda poliitilised ja majanduslikud eesmärgid piirkonnas.

2.2 Venemaa mõju Kesk-Aasia piirkonnale

Venemaa ei ole pelgalt nagu teised suurriigid Kesk-Aasias. Veel kuni 1991. aastani kuulusid Kesk-Aasia riigid Nõukogude Liidu koosseisu ning tänaseni on Venemaal oma roll Kesk-Aasia riikide kultuurides ja majandustes. Kesk-Aasia on endiselt suuresti mõjutatud Venemaa kultuurist ja poliitmaastikust. Venemaal on sisuliselt eelis teiste suurriikidest konkurentide eest Kesk-Aasias kuna tänaseni on üheks Kesk-Aasia regionaal- ja riikidekujundaks Venemaa. Vene keel on Kesk-Aasias endiselt enim levinud võõrkeel ning

Kõrgõzstanis ka teine ametlik riigikeel. Ühtlasi on Vene meedia kättesaadav Kesk-Aasias mitte ainult televisiooni ja raadio teel, vaid ka imporditavate raamatute näol. Seega Venemaa jätkuv mõju Kesk-Aasiale toimub ka läbi sotsiaalse ja kultuurilise tausta. Seda võib analüüsida ja märgata ühe Venemaa välispoliitilise aspektina Kesk-Aasia suunas, mis kujutab endast mõjumängu pragmaatilisuse ja paindlikuse näol.

Venemaa välispoliitika Kesk-Aasia suunas on läbinud kolme faasi pärast 1991. aastal toimunud Nõukogude Liidu lagunemist. Esimene faas tähendas ebaselget lähenemist piirkonnale, mis näitas üles pigem jahedat huvi Kesk-Aasias ning selle piirkonna mõjutamist. Teine faas oli selgemalt mõtestatud Venemaa mõjujõu tagasi võitmiseks piirkonnas. Kolmas faas sai sisuliselt alguse 1999. aastal (mis kestab tänaseni) kui Venemaa peaministriks sai Vladimir Putin ning Venemaa hakkas järjest selgemalt proovima edendada Kesk-Aasia riikidega aina tihedamaid kahepoolseid suhteid. (Kavalski 2010, 154-160) Lisaks nähti nõrgenenud majanduslikke suhteid Kesk-Aasia riikidega, mida selgemalt hakati parandama 2000. aastate algusest.

Majandussuhetes Kesk-Aasia riikidega on Venemaa endiselt üks suurimaid kaubanduspartnerriikidest. See positsioon on Venemaale tähtis nii majanduslikult kui poliitiliselt. Positsiooni kindlustamiseks on Venemaa kaasanud end mitmetesse energiaprojektidesse Kasahstaniga, investeerinud miljoneid Kõrgõzstani ja Tadžikistani transpordi infrastruktuuri, mis aitab Venemaal hoida kontrolli nende riikide gaasiressursside üle ning samuti Türkmenistaniga, kus on Venemaa huvid selle gaasisektoris. Justnimelt Kesk-Aasia riikide energiaressursside kättesaadavus on Venemaa jaoks ajendanud teda edendama mitmepoolseid majanduslikke suhteid antud riikidega.

Lisaks majanduslikule mõjule Kesk-Aasia riikide üle on Venemaa üheks huviks piirkonnas hoida poliitiliselt stabiilset regionaalset olukorda. Nii kahepoolsed suhted kui julgeoleku tagamine on Venemaa prioriteetideks Kesk-Aasias. Alates 1990. aastate lõpust on Venemaa pidanud ühiseid sõjaväe õppusi Kasahstani, Kõrgõzstani ja Tadžikistaniga ning alates 2005. aastast ka Usbekistaniga. Venemaa põhjendab seda endise Nõukogude Liidu rahvusvahelise piiri julgeoleku tagamisega. Alates 2000. aastate algust on Venemaa varustanud ka Kesk-Aasia riike sõjaväelise varustusega müües seda neile enamsoodushinnaga. Niisugust tegevust saab vaadelda nii Venemaa soovina parandada Kesk-Aasia riikide sõjaväelist olukorda, kui ka Venemaa püüdlust taastada enda mõjuvõim ning tähtsus piirkonnas.

Venemaa püüdlused hoida Kesk-Aasia riigid endast nii poliitiliselt kui ka majanduslikult sõltuvad on suuresti tingitud Kesk-Aasia riikide võimalustest laiendada enda kaubandussuhteid ja –partnereid. Venemaa mõistab, et tema ei oma enam ainukontrolli Kesk-Aasia nafta- ja gaasiresursside üle ning lisaks on lisandunud konkurente, kes on samuti huvitatud niisugustest ressurssidest. Samuti on see tõstnud energiahindu maailmas ning ühtlasi on Lääneriigid ja Hiina valmis ka nende eest rohkem maksma; Hiina on ka võimeline rohkem maksma. (Kavalski 2010, 167)

Moskva strateegiline edu on vähem selgepiiriline. Venemaa eesmärki hoida end „privileegitud rollis“ on raske hinnata, samas Venemaa ise tunnetab enda staatust Kesk-Aasias ebakindlana ning teiste suurriikide suhted piirkonnaga on valdavalt tugevnenud. Kui defineerida „privileegitud rolli“ Moskva vaatest, kes soovib monopoliseerida Kesk-Aasia suhted teiste riikidega – siis on Venemaa oma eesmärgi saavutamises läbi kukkunud. Sellest hoolimata on mõned Lääne kommentaatorid seisukohal, et üksikud Venemaa poliitikud ei pürgi sellise neo-imperialistliku visiooni realiseerimise poole. Ainuke erand võib-olla energiasektori poliitika. Venemaa võime limiteerida Kesk-Aasia gaasiga varustatuse ehitamises ja kasutada selleks Venemaad mitte läbivaid transiitvõrgustike; kuid isegi selles sektoris kadus Venemaa gaasijuhtmete monopoolne seisund 2009. aasta detsembris, kui rajati uus Kesk-Aasia-Hiina gaasijuhe Türkmenistanist. Võib-olla uuenenud arutelud Euraasia Liidu üle, juhitud Venemaa poolt, tõstavad Moskva regionaalset ambitsiooni taaskord, kuid Kesk-Aasiat on raske kontrollida pärast seda, kui neil on lastud isesevalt ülesehitada vabariigid ning kui Kesk-Aasia riigid on laiendanud välispoliitilisi suhteid teiste riikidega, millest nad kasu saavad.

Pehme jõu käepikendusena mida Moskva omab Kesk-Aasia piirkonnas on arvestatav. Venemaa mõju, nii reaalne kui tajutav, on endiselt tunnetatav kogu selles piirkonnas. Venemaa on endiselt ainuke riik, kes suudab ja võib sekkuda sõjaliselt, kui Kesk-Aasia riigid peaksid silmitsi seisma piirkonna ebastabiilsiooniga.

Isegi kui Kesk-Aasia riigid on mõnel ajahetkel käitunud nagu Venemaa „kliendid“, siiski ei soovi mitte ükski neist jääda Venemaa kontrolli alla. Kui Venemaa suudab enda piiratud, kuid mitte enam eksklusiivset regionaalset rolli aksepteerida, siis see võib jätkuda veel vähemalt ühe põlvkonna. Kuigi selline muster võib hoopis viia Kesk-Aasia riigid avalikult Venemaast distantseeruma. (Cooley 2012, 164-165) Venemaa soov hoida oma positsiooni enim kontrolli omava riigina piirkonnas peab olema tasakaalukalt läbi mõeldud

ning mitte suruma peale liigset mõjuvõimu, mis võib põhjustada Kesk-Aasia riikides soovi selle alt pääsemiseks.

2.3 Hiina strateegiline koostöö Venemaaga Kesk-Aasias

Hiina ja Venemaa seadsid sisse strateegilise partnerlussuhte 1996. aastal. Pärast seda on kahepoolsed suhted läbi elanud perioode tormakast arengust, kõrgenenud ootustest, ootuste pettumust ja nende uuenemist. Pekingi vaatenurgast on stabiilne Hiina-Vene suhe kasulik mõlemale riigile ja jääb üheks Hiina välispoliitika prioriteediks. Traditsiooniliselt on majanduslikud suhted mänginud Hiina-Vene suhetes väiksemat rolli kui poliitilised ja julgeoleku probleemid. Seetõttu on majandussuhteid nimetatud „nõrgimaks lüliks“ nende vahelises koostöös. Hiina ja Venemaa liidrid tunnustavad nende omavahelise strateegilise partnerluse tähtsust, isegi kui nende huvid ja prioriteedid iga kord ei kattu.

Hiina analüütikud leiavad, et 1996-2001 vaheline periood märgib Hiina-Vene suhetes uut faasi, mis sai alguse paranenud suhetest Kesk-Aasia riikidega, eriti Kasahstaniga ja uue grupi Shanghai Viisiku loomine, pärast seda kui Hiina-Vene partnerlussuhetes kadusid pinged, mis lubas teed sillutada uuele koostööraamistikule. Uued eesmärgid võimaldasid parandada majanduslikku olukorda Kesk-Aasias; abistada Hiina arengut Lääne provintsis ja laiendada energia eksporti. Kuid uus mure Talibani toetusest separatismile pani partnerriikide liidrid prioritseerima julgeolekut. Järjest enam pani see Hiina ja Venemaa liidrid otsima ühist pinda Kesk-Aasias nende strateegilisele partnerlusele ja mis panustab uuele koostööle julgeolekuküsimustes.

2001. aastal sai alguse uus faas strateegilises mõtlemises Kesk-Aasia küsimuses. Hiinat pani muretsema eelkõige Lääne jõudude ja eriti Ameerika Ühendriikide kohalolek Kesk-Aasias. Kuigi USA kasutas oma sõjaväebaase Kesk-Aasias selleks, et toetada oma Afganistanis võitlevaid üksusi, pani Hiinat muretsema tema vähene sõjaline- ja poliitiline koostöö piirkonnaga. Tagasilöökk Ameerika Ühendriikidele, mille tingis nn. „värviliste revolutsioonide“ („color revolution“) strateegia tugevdas Hiina-Vene suhteid. Energiakoostöösuhete laienemine ja kaubandus ning ühine Lääne-vastane ideoloogia tugevdas Hiina-Vene suhteid Kesk-Aasias. 2005. aasta algusest kasvanud Venemaa agressiivne enesekindlus Ameerika Ühendriikide vastu ajendas ka Hiinat ühinema Venemaaga tugevamaks koostööks ning muutma Shanghai Koostööorganisatsiooni sihtmärgiks Ameerika

Ühendriikide mõjuvõimu vähendamist Kesk-Aasias. (Rozman 2010, 147) 2007. aastal jõudis Venemaa uunenunud agressiivne enesekindlus Kesk-Aasias kõrgpunkti, mis pani mõned Hiina analüütikud kahtlema selle mõjus Hiina-Vene headele suhetele. Kuid teisalt olid ka seisukohal, et just nüüd on aeg küps, et viia edasi kahepoolset koostööd. Selge on see, et Venemaa uus poliitiline lähenemine, mis hõlmas endas sõjalise koostöö ja sidemete edendamist Kesk-Aasiaga omas ka strateegilist aspekti. See stimuleeris ka Hiinat edendama strateegilist koostööd Venemaaga Kesk-Aasias.

Hiina-Vene strateegiline koostöö Kesk-Aasias on peamiselt suunatud nende ühisele huvile hoida Kesk-Aasia piirkond stabiilne. Hiina investeringud Kesk-Aasia riikide majandustesse on vajalikud selleks, et tuua asendus praegu „stagnatsioonis“ olevad Venemaa välisinvesteeringutele Kesk-Aasiasse. Samas vajab Peking Venemaa julgeoleku tagamist selles poliitiliselt komplitseeritud piirkonnas, mis tähendab muu hulgas ka investeeringute kindlustamist piirkonna energia- ja infrastruktuuri sektoritesse. See on eriti tähtis Hiinale arvestatades Hiina enda huvi Xinjiangi provintsi arendamise suhtes, läbi mille ka energiavarud liiguvad. Ühtlasi võib märgata läbi Hiina-Vene ühise koostöö Kesk-Aasias, et Hiina ei soovi nõrgendada Venemaa positsiooni piirkonnas ning Venemaa lubab Hiina majandusliku mõju sekkumist Kesk-Aasia piirkonnas. (China and Russia ...) Märgata on, et Hiina ja Venemaa on omaks võtnud nende positsioonid piirkonnas ning sellest tulenevalt lähtudes enda rollidest, kasutavad neid endale parimal võimalikul moel ära.

Hiina ja Venemaa liidrid proovivad aina tihedamalt edendada rohkem koostööd ja koordinatsiooni läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni, mille laiem eesmärk on edendada mitmepoolset diplomaatiat. Hiina ja Venemaa liidrid jagavad samat strateegilist visiooni läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni, milleks on stabiilsus, teiste välismaiste riikide mittevahelise segamine siseriiklikesse küsimustesse, Islami ekstremistide vastane võitlus ja toetust igale liikmesriigile, et neil oleks võimalik valida enda arengusuunad ise. 2008. aastal väljaöeldud kahe riigi ühise seisukohaga Hiina ja Venemaa kinnitasid, et „rahvusvaheline julgeolek on kõikehõlmav ja võõrandatamatu, ning mõndade riikide julgeolek ei saa olema garanteeritud teiste riikide arvelt“, sealhulgas kui nad laiendavad sõjalisi ja poliitilisi liitlasi. (Yuan, Sino-Russian relations ...) Kuigi Shanghai Koostööorganisatsioon tagab platvormi Hiinale ja Venemaale, et edendada anti-terroristlikku koostööd, energia julgeolekut ja regionaalset stabiilsust Kesk-Aasias; erinevad kahe riigi liikmelisus, prioriteerid organisatsiooni suhtes ja juhtimisvõistluse lihtsuses.

Organisatsioon on oluline võimalus olnud Kesk-Aasia riikide jaoks, mis võimaldab neil edendada mitmepoolset koostööd mitme suurriigiga ning mis ühtlasi väljendab endas tahet arendada ja kindlustada Kesk-Aasia regioonina. Kesk-Aasia riikide juhid on väljendanud ka tänulikkust Pekingi ja Moskva abile, mis on toetanud nende režiime. (Grisanti, *The Strategic ...*) Kesk-Aasia riikide valitsused mõistavad, kui tähtsad on Hiina ja Venemaa tegevus nende režiimide ja julgeoleku tagamiseks piirkonnas, ühtlasi kui suurt rolli mängib selles nendevaheline koostöö.

Hiinal ja Venemaal on võimalik läbi ühise koostöö Shanghai Koostööorganisatsioonis saavutada Ameerika Ühendriikide vähemat mõjuavaldamist Kesk-Aasias. USA sõjaline kohalolek Kesk-Aasias pärast 9/11 sündmust, mis oli mõeldud tagama julgeoleku Kesk-Aasia riikide jaoks, pani muretsema nii Hiina kui Venemaa. Venemaa kartis Ameerika Ühendriikide tulemist Kesk-Aasiasse kui temale kuulunud mõjusfääri, mis lõppeb Läänelike valitsuste loomisega antud piirkonnas. Hiina kartis eelkõige Ameerika Ühendriikide jäädavat kohalolekut Kesk-Aasias, mis hiljem võib kahjustada Hiina huve Xinjiaangi provintsis ning ühtlasi Shanghai Koostööorganisatsiooni kui uue organisatsiooni tulevikku. Ameeriklaste sissetulek Kesk-Aasiasse pani Pekingi tollal kiiremini tegutsema, et institutsioneerida Shanghai Koostööorganisatsioon. 2002. aasta alguses toimusid mitmed organisatsiooni koosolekud ja tippkohtumised, mis hõlmasid teemasid olukorrast Afganistanis, piirikaitset, terrorismivastast võitlust ning kultuuriliste ja majanduslike sidemete tähtsust. Antud kokkusaamiste põhjused olid Venemaa hirm uue Läänelike võimu ees Kesk-Aasias ning Hiina hirm Xinjiaangi piirkonna destabiliseerimisest. Hirmude ajendil pidasid 2003. aastal ka kaks suurriiki ühiseid sõjaväeõppusid, mis tõstatas omakorda hirmu Läänes, et Shanghai Koostööorganisatsioon areneb liiga võimekaks. Ühtlasi andis see põhjuse spekulatsiooniks, et antud julgeoleku organisatsioon areneb NATO vastaseks sõjaliseks organisatsiooniks. (Cooley 2012, 34-42)

Hiina ja Venemaa on teinud läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni strateegilist koostööd selleks, et vähendada Lääneriikide, eriti Ameerika Ühendriikide võimalusi, arendada kahepoolseid suhteid Kesk-Aasia riikidega, milles nende koostöö on olnud enam-vähem edukas. Ameerika Ühendriigid on pakkunud julgeolekulist, majanduslikku ja sõjaväelist abi Kesk-Aasia riikidele, kuid see abi on pigem ära tõugatud, sest Ameerika Ühendriike nähakse aina vähem soovitava partnerriigina Kesk-Aasia riikide silmis. Ameerika Ühendriikidest on saanud nende jaoks pigem „oht“ Kesk-Aasia riikide režiimidele. (Kavalski

2010, 178) Kuigi pealtnäha üheks peamiseks Ameerika Ühendriikide huviks piirkonnas on hoida Kesk-Aasia stabiilsena ning tagada nende riikide julgeolek, on suurriigil soov ka omada strateegilist mõjupositsiooni piirkonnale. Ameerika Ühendriikide võimalus seda teha 9/11 sündmuste ajendil aitas tal küll saavutada seda lühiajaliselt, kuid pikemas perspektiivis kasutult. Hiina ja Venemaa enda hirmude ajendil tegutsesid läbi ühise koostöö Shanghai Koostööorganisatsioonis, mis aitas neil panna Kesk-Aasia riigid pigem kahtlustavalt suhtuma Ameerika Ühendriikidesse ja tema abisse. Võib öelda, et Hiinat ja Venemaad on enim taganttõuganud ühiseks koostööks hirmud kolmanda suurriigi kohaololu mõjukasvude võimalustest Kesk-Aasia piirkonnale.

2.4 Kesk-Aasia riikide majandused ja väliskaubandussuhted

Kesk-Aasia vabariigid olid peaaegu täiesti ette valmistuseta Nõukogude Liidu kokkuvarisemiseks 1991. aastal. Uute vabariikidena seisid nad silmitsi kolme majandusliku üllatusega: üleminek keskvalitsuselt, Nõukogude Liidu lagunemine, ja hüperinflatsioon. Pärast iseseisvumist tõusid hinnad rohkem kui 50% iga kuu kõigis viies Kesk-Aasia riigis. Kõrgõzstani on tihti vaadeldud kui kõige dünaamilise reformijana endiste Nõukogude Liidu riikide seas. Kõrgõzstan oli ka esimene Kesk-Aasia riik kes suutis ohjeldada hüperinflatsiooni ja viia see alla 50% kuus 1995. aastal. (Pomfret 2006, 6) Kesk-Asia riikide majanduste arengute strateegiad ja tasemed on väga erinevad olenemata sellest, et nad alustasid samast seisust. Kesk-Aasia riigid olid ühed vaesemad Nõukogude Liidus. Nende majanduslik roll Nõukogude Liidus oli peamiselt varustada seda primaarsete kaupadega – enamjaolt puuvill, nafta ja looduslik gaas – ja mineraalidega. Kasahstani kõrgem elustandard on tingitud mitmekesisest majandusest ning teravilja ekspordi, mineraalide ja energia ressursside tõttu. Usbekistani majanduses oli domineerinud puuvilla kasvatuse. Türkmenistan oli kogemas loodusliku gaasi tootmise buumi Nõukogude Liidu viimastel aastatel, samas kui mägistel Kõrgõzstanil ja Tadžikistanil oli vähem võimalik kasutada olemasolevaid ressursse.

Nõukogude Liidu alt vabanenud viis Kesk-Aasia vabariiki valisid erinevad teed oma majanduste ülesehitamiseks. Kõrgõzstan võttis kuulda Läänelike institutsioonide nõu teha suuri muudatusi ja oma võimekuse piirides ehtasid üles kõige liberaalsema režiimi Kesk-Aasia piirkonnas. Türkmenistanis on vastupidine olukord, kus president viis ellu isikukultuse ja on minimeerinud majanduslike muudatusi. Kasahstan võttis 1990. aastate alguses sama

suuna nagu Kõrgõzstan kuid selle president muutis riigijuhtimise autokraatlikuks ning majandust hakkasid kontrollima võimuga tihedalt seotud poliitsüsteemid, mis kontrollisid ka meediat ja pankasid. Usbekistan säilitas pärast iseseisvumist küll kontrolli all oleva poliitilise süsteemi, kuid ilma isikukultuseta nagu Türkmenistanis, ning majanduse reformid on järkjärgulised ja tagasihoidlikult muutumas. (Pomfret 2006, 2)

21. sajandi alguseks on kõigi viie Kesk-Aasia riigi majandused tugevalt eristunud. Kasahstan ja Türkmenistan, kes olid algselt kõige madalamas seisus, on majanduslikult arenenud kõikvõimalikul moel. Kõrgõzstan, kes võttis omaks suuremastaapsed reformid, kuid varasema mahajäävuse tõttu oli tal keeruline sisse seada hästi funktsioneeriva majandusega turgu. Tadžikistanil on olnud süngeim kogemus pärast iseseisvumist võrreldes teiste Kesk-Aasia riikidega. Kõige suurem üllataja on Usbekistan, keda on karaktiseeritud kui aeglast reformijat, kuid alates 1990. aastate algusest on näidanud parimat majanduslikku arengut kõigist Nõukogude Liidust lahkulöönud Kesk-Aasia riikidest. (Cummings 2012, 133) See võib olla peamiselt põhjustatud tugeva ja hea valitsuse tööst.

Kesk-Aasia majanduslik potentsiaal on suuresti kujundatud selle geograafilisest asetusest. Usbekistan on üks vähestest merepiirideta riikidest maailmas, kes ühtlasi paikneb merepiirideta riikide vahel. Kasahstan, mis on sisemaariik, positsioneeritud kahe suurriigi vahel ja Türkmenistanil on piirkonna pikim ühine riigipiir Lähis-Idaga. Kuid kaks olulist looduslikku ressursi mis piirkonnal pakkuda on, vesi ja nafta (fossiilkütus) on jaotunud nii, et potentsiaalne koostöö oleks mitmepoolselt kasumlik. Hoolimata geograafilisest asetusest ja paiknemisest on Kesk-Aasia riigid läbikukkunud omavahelises majanduslikus koostöös. Usbekistan, Kasahstan ja Kõrgõzstan moodustasid 1994. aastal Kesk-Aasia Liidu (CAU), mille eesmärgiks oli formuleerida ühine majandusala; ühtlasi liitus sellega 1998. aastal Tadžikistan. 1998. aastal võttis Kesk-Aasia Liit endale uueks nimeks Kesk-Aasia Majanduslik Liit (CAEU) ja 2001. aastal muutus see Kesk-Aasia Koostöö Organisatsiooniks. Tegelikult pole suutnud see organisatsioon harmoniseerida tollilõive ega makse. 2004. aastaks oli kaubavahetus liikmesriikide vahel vaid 4%, võrreldes 15,6% kaubandusega 1994. aastal. Üheks põhjuseks miks koostöö liikmesriikide vahel ei õnnestu on riikide erinevad huvid. (*Ibid*, 135) Kui Kesk-Aasia riigid suudaksid arendada omavahelist koostööd, oleks see kasumlik neile igatpidi, võitleks riikides vahava vaesusega ning ühtlustaks Kesk-Aasia riikide majandusi.

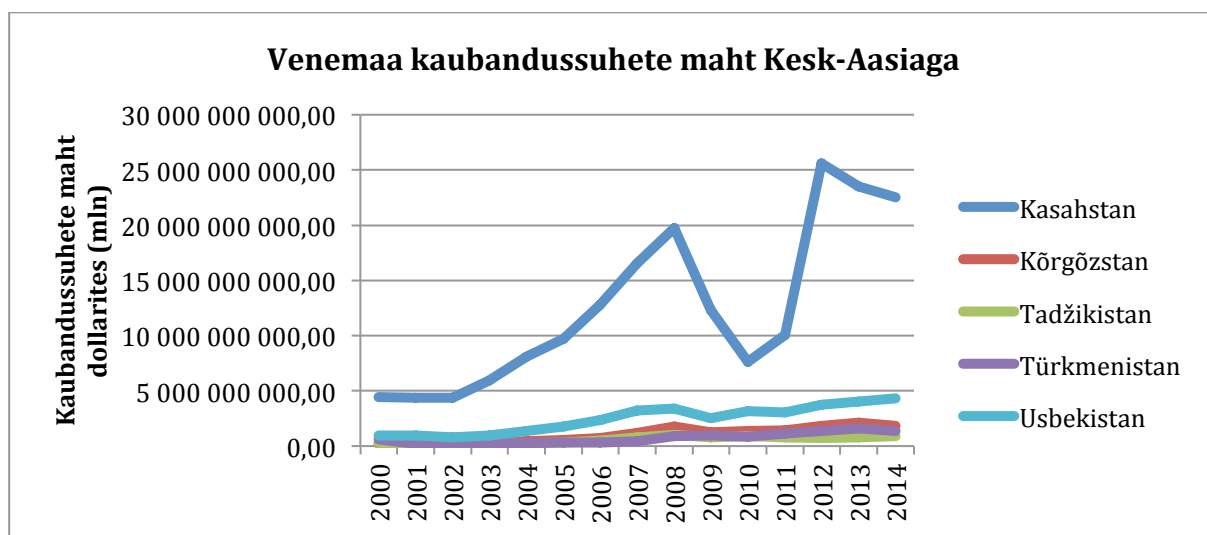
Viie riigi majanduslik tase on erinev, kohati põhjustatud nende erinevatest poliitilistest otsustest ning režiimidest, kuid pärast 2000. aastat on suhteline situatsioon olnud piirkonnas mõjutatud globaalselt tõusnud naftahinnast. 1990. aastatel oli Kasahstani majanduslik tulu madalam kui Usbekistanis, kuid sajandivahetus tõi Kasahstanile, kes on oluline nafta- ja gaasitootja, arvestatava majanduskasvu.

Kaubanduslikud kalkulatsioonid 1990. aastate alguses Kesk-Aasias peegeldavad alahinnatud energiakandjate ja ülehinnatud kaupade hindu Nõukogude Liidus. Kasahstan ja Türkmenistan, kui suured nafta ja gaasi eksportijad, saaks oluliselt rohkem tulusid kui tehislikud Nõukogude Liidus kehtestatud hinnad oleks saanud ümber arvestatud maailmaturu hindadesse. Teised Kesk-Aasia riigid saaksid aga oluliselt kasu kui mineraalide ja puuvilla hind tõuseks. Usbekistan sai kasu maailmaturuhindade muutusest ja võis vähendada sõltuvust imporditud kütusest kuna puuvilla hind tõusis 1990. aastate alguses. Kasahstan ja Türkmenistan olid võimetud koheselt kasu saama kuna nende nafta- ja gaasieksport käis endiselt läbi Venemaa torujuhtmete võrgustiku. Mõned Tadžikistani poliitikud, nagu ka mõned teised Kesk-Aasia poliitikud peavad nüüdseks läbirääkimisi laiemalt, globaalses maailmas. Kesk-Aasia riigid on erinevalt võimelised mõjutama välisinvestorite tegevust, valima partnereid regionaalsete ja rahvusvaheliste organisatsioonide näol, kes sobivad nende poliitiliste ja majanduslike eesmärkidega. Välistest riikidest, nende asukohast ja majandustest suuresti sõltuvuses olevad Kesk-Aasia riigid on sunnitud järgima globaalturgude ja välispartnerite soove ja arvestama nendega.

Üheks peamiseks komponendiks Kesk-Aasia majandustes on väliskaubandussuhted välisriikidega. Kesk-Aasia riikide majandused sõltuvad suuresti kaubandussuhetest. Venemaa on traditsiooniliselt mänginud kesket rolli Kesk-Aasia regiooni majanduses. Pärast 1991. aastat on olnud riikidel võimalik laiendada majandussuhteid teiste suurriikidega, mis on Venemaa pannud oma positsiooni kindlustamiseks ja hoidmiseks tegema vastavaid majanduslikke järelandmisi. Venemaa otsib võimalusi, et tõusta regionaalseks finantskeskuseks ja soovib näha, et rubla oleks juhtiv regionaalne valuuta. (Russia-China relations ...) Ühelt poolt, Venemaa regionaalne kaubandus ja finantssüsteem võib alandada takistusi ja soodustada kaubavahetust ja majanduslikku koostööd osalevate riikide vahel. Teisalt on oht, et regionaalne kaubanduskorraldus diskrimineerib kolmandaid osapooli ja seega võib see alandada üldist majanduslikku heaolu. Ajal kui Venemaa omab tugevat positsiooni regioonis, näitab sidemete tugevnemine teiste riikidega, et olukord on muutumas.

Madalamad energiakandjate ekspordi tulud koos majanduslike raskustega ja valuutakursi langusega vaid kiirendavad Venemaa majanduslikku nõrgenemist, ka antud piirkonnas.

2000. aastate algusest on Venemaa valitsus aktiivselt püüdnud edendada Venemaa tähtsamate energiaettevõtete tegevust regioonis, eriti Gazpromi ja elektrimonopoli UES'i, samas ka koordineerida finantssektori toimimist valitsusepoliitikaga. Venemaa suhted Kesk-Aasiaga hakkasid uuesti tugevnema 2000. aastate alguses, seda eriti energiasektoris. 2003-2008 aastate vahemikus kasvas Venemaa ja Kesk-Aasia kaubavahetus 5,2 korda, jõudes peaaegu 40 miljardi dollarini. (Sinitsina 2012, 8) Pärast 2008. aasta majanduskriisi Venemaa kahepoolne kaubandus, eriti Kasahstaniga, langes märkimisväärselt (Joonis 1).

Joonis 1. Venemaa kaubandussuhete maht Kesk-Aasiaga.

Allikas: Autori koostatud Rahvusvahelise Valuutafondi statistika andmete põhjal.

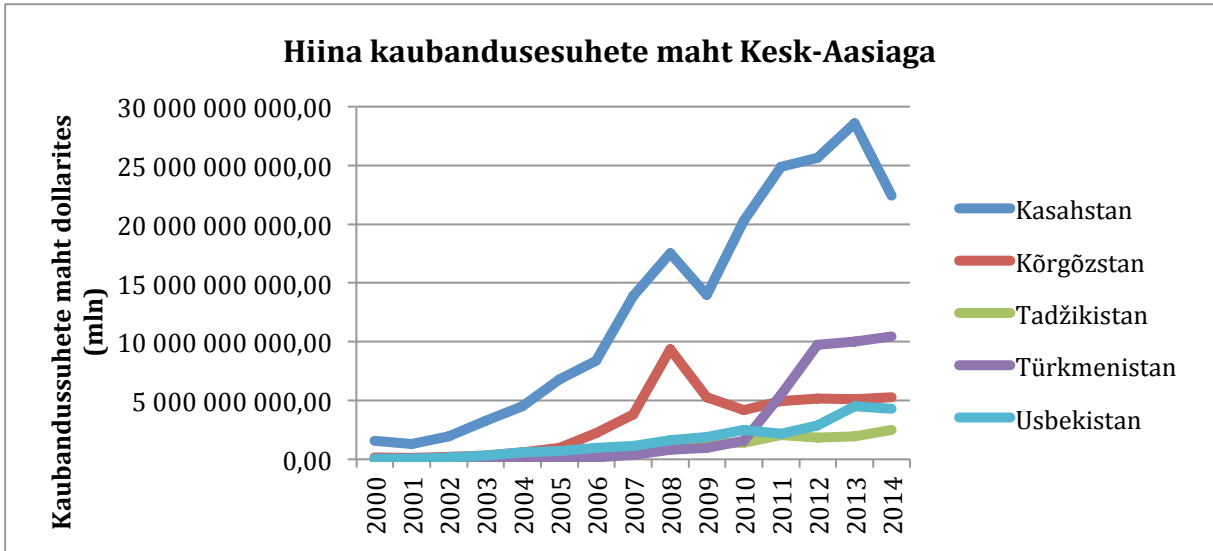
Venemaa on endiselt tähtsaimaks kaubanduspartneriks Usbekistanile; Venemaa oli arvestatav partner üle 50% tarbevarade ekspordi ja peaaegu 25% impordiga 2010. aastal. Viimase 15 aastaga on antud kahe riigi vaheline sõltuvus kasvanud. Samuti sõltub Kasahstan suuresti kaubandusest Venemaaga, mis moodustas rohkem kui 13% riigi ekspordist ja 43% impordist. Kuigi eksporditurg Kõrgõzstanis on ahenenud, on ekspordi maht endiselt kõrge ja ulatub üle 30%. Samuti on langenud Venemaa osalus Türkmenistani ekspordis, mis oli 40% 2006. aastal ning 28% 2010. aastal. (*Ibid*) Kesk-Aasia riikide turud on tähtsad Venemaal ekspordiks toodetud kaupadele, näiteks toiduained, masinad- ja transpordiseadmed ja hiljuti lisandunud tekstiilitooted. Ühtlasi on need kaubad tähtsad ka Kesk-Aasia riikide enda jaoks. 2000. aastate jooksul saabus Kesk-Aasia riikidesse 10%-17% nende riikide kogu impordist

justnimelt Venemaalt, sealhulgas 27% imporditud masinatest ja transpordivarustusest. Kuid 2000. aastate lõpus hakkas Vene ekspordi osatähtsus Kesk-Aasiasse järk-järgult vähenema ja langes 66%-lt 2005. aastal 52%-ni 2010. aastaks. On hinnaguid mis põhjendavad seda Venemaa konkurentide tugevnemisega, kes suudavad pakkuda Kesk-Aasia arenevatele majandustele kõrgtehnoloogilist toodangut parima kvaliteediga, vahel ka odavama hinnaga. Üheks selliseks riigis on Hiina.

Majanduslik tähtsus Hiina panustamisele Kesk-Aasia riikidesse on märgatav kõigi viie Kesk-Aasia vabariigi puhul, kelle jaoks Hiina on saanud tähtsaks, kui mitte juhtivaks, partnerriigiks eriti läbi naturaalsete ressursside, torujuhtmete projektide, infrastruktuuridesse tehtud investeeringute ja madala intressiga laenude näol. Rohkem kui 10% kogu Hiina nafta- ja gaasi impordist tuleb Kesk-Aasiast. Kaubanduskoostöö Hiina ja Kesk-Aasia vahel on kasu toonud piirkonna riikidele välisvaluuta reserve kasvu näol, valitsuse finantsid on muutunud kindlamaks ning investeeringud ja areng on kasvanud. (Mariani 2013, 10)

Vastavalt Zhao Huasheng'ile, kes on juhtiv Hiina teadlane Kesk-Aasia küsimustes, on Hiina planeerijad vaimusilmas ette näinud järjepideva plaani majanduslikust siduvusest, mis algab investeeringutest ja finantsabist infrastruktuuride projektidele Kesk-Aasias ja lõpuks laieneb suuremale osale kaubandus- ja majanduslikust koostööst koos mitmepoolse seadusandliku- ja regulatoorse raamistikuga. Pekingi lõplik eesmärk, mis ilmes ka Wen Jiabao kõnes 2007. aastal, on luua vabakaubandustsoon selles regioonis. Selline tsoon aitaks kaasa Xinjiangi arengule, ühendades seda muu maailmaga ja Hiina poliitikute seisukohast stabiliseeriks poliitiliselt Kesk-Aasia vaesemaid osasid, edendades majanduslikku arengut ja vähendades vaesust. (Cooley 2012, 84)

Hiinast on nüüdseks saanud suurim kaubanduspartner Tadžikistanile, Kasahstanile, Türkmenistanile ja Kõrgõzstanile. Kaubandussuhete maht kasvas 46 miljardi dollarini 2012. aastal, mis on ligi poole suurem kaubavahetusest Venemaaga. (Mariani 2013, 8) 2008. aastal toimunud ülemaailmne majanduskriis mõjutas tunduvalt vähem Hiinat ja selle kaubandust Kesk-Aasiaga kui Venemaad (Joonis 2). Selle tõttu on Hiina kaubandussuhete maht Kesk-Aasiaga olnud püsivalt tõusulainel, seda eriti Kasahstani ja Türkmenistaniga.

Joonis 2. Hiina kaubandussuhete maht Kesk-Aasiaga.

Allikas: Autori koostatud Rahvusvahelise Valuutafondi statistika andmete põhjal.

Hiina võime tagada finantsabi energiaprojektide elluviimiseks annab talle suure eelise Venemaa ja teiste konkurentide ees. 2009. aasta kevadel kui Hiina rahvuslik nafta korporatsioon (CNPC) omandas enamiku osa MangystauMunayGaz (MMG) energia ettevõttest Kasahstanis, siis selline tehing tähendas Hiinale 10 miljardi dollari suurust krediiti Kasahstanis. Seda osalust MMG's on soovinud saada ka Venemaa. (Lillis, Kazakhstan: ...) Hiina jätkusuutlik rahaline panustamine Kesk-Aasia majandustesse ja energiasektorisse on aidanud tal saavutada Kesk-Aasia riikide majandustega suhte, mis on kasulik nii Hiinale kui piirkonna riikidele.

2.5 Rahvusvaheline terrorism, etniline separatism ja religioosne ekstremism

Rahvusvaheline terrorism, etniline separatism ja religioosne ekstremism, mida on tihti karaktiseeritud ka kui „kolme õelat jõudu“, on suurimaks ohuks Kesk-Aasia piirkonna julgeoleku stabiilsusele. Nõukogude Liidu kokkuvarisemine tõi endaga kaasa selliste ohtude levimise Kesk-Aasias ning ühtlasi erinevate religioonide leviku Kesk-Aasia riikides. Endistest Nõukogude Liidu riikidest mängib just Kesk-Aasias enim rolli religioon. Kui rääkida religioonist Kesk-Aasias, siis ei saa rääkida ainult islami usust. Kristlus on saanud suurimaks vähemususeks ning ortodoksia on kõige populaarsem kristluse vorm piirkonnas. (Cummings 2012, 107) Kuid siiski on piirkonnas enim mõju avaldav usund Islam. Kõige

olulisem Islami usuga seotud probleem Kesk-Aasias (eriti Usbekistanis ning mõnel määral ka Türkmenistanis ja Tadžikistanis) tuleb „võrgust“ kus religioon saab terrorismi ohtudesse sisse mässitud, autoritaarsete valitsuste tegevustest ja majanduslike võimaluste vähesusest. Religioosne ekstremism on söödaks ka korrupsioonile, mis on üks peamisi probleeme Kesk-Aasia riikides. Korrupsiooni ja autoritaarsuse kombinatsioon toob endaga kaasa radikaalseid ja ekstreemseid elemente Islamis, mis ei muuda seda ainult tugevamaks vaid ka vägivaldseks. Kesk-Aasia riikides elavad inimesed, kes elavad ka täielikus vaesus, näevad tihti võimalust protestida valitsuste vastu läbi Islami ekstremismi, mis võib edasi kasvata terrorismiks. Kesk-Aasias on Islami ekstremistide organisatsioonid, näiteks Islamistide Usbekistani Liikumine (Islamic Movement of Uzbekistan), kes saavad suuresti tegutseda vaid Saudi-Araabiast, Afganistanist ja Pakistanist tuleva abi tõttu. (Müllerson 2007, 201-203)

Hiinale enim muret tekitav separatistlik tegevus Kesk-Aasias on Uiguuri separatistide aktiivsus, mida õhutavad Xinjiangis elavad Uiguurid, toetades protestiliikumist ning seisavad provintsi iseseisvumise eest. Hiina tegutseb jätkuvalt selle nimel Kesk-Aasias, et vähendada separatistlikku tegevust piirkonnas, silmas pidades selle mõju Xinjiangile. Hiina hoiab silma peal uiguuri kogukonna tegevusel ka võõrsil ja survestab välisriikide valitsusi mitte lubama Uiguuri aktivistidel tegeleda nende territooriumitel Hiina vastase kampaaniaga.

Hiina-Vene suhete paranemine ja Nõukogude Liidu kokkuvarisemine 1991. aastal tõi endaga kaasa Hiinast teisel pool piiri elavate uiguuride pahameele ja hirmu. Hiina, kes on survestanud Kesk-Aasia riike maha suruma separatistlikku tegevust piirkonnas, uuendas suhteid Kasahstaniga. Kõige suurem uiguurlaste elanikkond Kesk-Aasias on Kasahstanis, mis ulatub ligi 210 000 inimeseni ning moodustab 1,4% vabariigi rahvastikust. (Tomohiko 2007, 351) Hiina ja Kasahstani vaheline suhete edendamine kasvatas uiguurides hirmu, et ka Kasahstanist võib saada Hiina vaadete tugev pooldaja, kes ei toeta Xinjiani provintsi iseseisvumist. See on tingitud Kasahstani tihedast koostööst Hiinaga läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni, mis ühtlasi demonstreerib Kasahstani suhtumist enda suure naabri toetuseks uiguuri küsimuses. Näiteks Astana keelab Uiguuri iseseisvusaktivistide liikumise enda territooriumil, ja ei anna asüüli Hiina Uiguuridest kodanikele. (*Ibid*)

Tänaseks on Hiina jaoks üheks peamiseks võimaluseks võidelda kolme „õela jõuga“ piirkonnas Shanghai Koostööorganisatsioon. Organisatsiooni päevakorras olev võitlus separatismi, ekstremismi ja terrorismi vastu on pannud mõned uiguuri aktivistide juhid

arvama, et Shanghai Koostööorganisatsiooni tegelik eesmärk on maha suruda rahvusvaheline uiguurlaste liikumine.

2.6 Shanghai Koostööorganisatsioon

1996. aastal moodustasid Hiina, Kasahstan, Kõrgõzstan, Tadžikistan ja Venemaa „Shanghai Viisiku“, koostööl põhineva terviku, mis hiljem nimetati ümber Shanghai Koostööorganisatsiooniks ning 2001. aastal liitus sellega ka Usbekistan. Lisaks kuuele liikmesriigile hõlmab organisatsioon veel nelja vaatlejariiki – India, Iraan, Mongoolia ja Pakistan. Algselt oli Shanghai Koostööorganisatsioon pühendatud sellele, et võidelda terrorismiga, separatismiga ning kaitsa riikide suveräänsust regionaalsel tasemel ja rahvusvahelises poliitikas. Seda organisatsiooni on vaadeldud ka kui „maailma vähim teatud ja analüüsitud“ mitmepoolset gruppi. (Central Asia After ...) Samal ajal kui Shanghai Koostööorganisatsioon võib sarnaneda teiste mitmepoolsete organisatsioonidega, siis selle algupära ja Hiina huvid organisatsioonis on kujundatud konkreetselt ja unikaalsel kombel. Shanghai Koostööorganisatsiooni normid, selle deklareeritud poliitikad ja retoorika kannavad jälge Hiina 1990. aastate algusest arenenud välispoliitilisest mõtlemisest. Eriti Pekingi sõnastus „uuest kohalikust poliitikast“ ja „uuest julgeoleku kontseptsioonist“ selleks, et edendada Hiina „rahumeelset tõusu“ rahvusvahelistes suhetes. Pekingi jaoks on organisatsioon näide „uuest kohalikust poliitikast“, mida saab defineerida kui „avatud, funktsionaalne, huvidele tuginev koostöö piirnevate riikide vahel“, mis saab kinnitust läbi vastastikkuse liikmesriikide suveräänsuste tunnustamise. (Eder 2014, 59)

Poliitiliselt on Shanghai Koostööorganisatsioon teeninud Hiina Rahvavabariigi huve mitmel tasandil. Siseriiklikult on organisatsioon tõestanud end kriitiliselt võideldes uiguuri separatistide vastu, keda Hiina on tembeldanud terroristideks. Lähtudes ametlikust Hiina raportist kasvasid Uiguuri Ida Turkistani Islami separatistid jõuliselt 1990. aastatel Xinjiangi provintsis ja said radikaalseteks. Suur Uiguuri populatsioon elab ühtlasi lähinaabruses, keda on umbkaudselt Kasahstanis ja Kõrgõzstanis kokku 350 000 inimest. Koostöö nende Kesk-Aasia riikidega on hädavajalik Pekingi jaoks selleks, et välja juurida see probleem.

Kui organisatsioon oli kindlaks määranud oma tegevuse piirid, probleemide tähtsuse, pööras see suuna ja tähelepanu radikaalsete Islami jõudude vastu, mis olid levima hakanud regionaalsetes valitsustes. 1998. aasta tippkohtumisel Kasahstanis hakkasid juhid

institutsionaliserima kollektiivset panust selleks, et võidelda „kolme õela jõuga“, milleks on rahvusvaheline terrorism, etniline separatism ja religioosne ekstremism. (Deng 2008, 217) Shanghai Koostööorganisatsioon on loonud platvormi läbi Hiina-Vene juhatuse kujundamaks regionaalseid suhteid. Hiina ja Venemaa peetud “Peace Mission 2005“ sõjalise väljaõppe tagamõtte oli demonstreerida nende kindlameelsust ja võimelisust kaitsta teiste Shanghai Koostööorganisatsiooni riikide huvisid võitluses terrorismi ja teiste potentsiaalsete ohtude eest läbi sõjaväelise julgeoleku. Rõhk stabiilsusele regioonis väljendub Shanghai Koostööorganisatsiooni ennetavas tegevuses nii siseriikliku kui regionaalse arengu kaudu. Organisatsiooni liikmed on teadlikud selle liidu sõjalise koostöö tähtsusest, mis on muutnud selle missiooni iseloomu viimaste aastate jooksul suuresti ning nihutanud rõhu just majanduslikule arengule ja koostööle.

Majandusrindel on mitmepoolsed foorumid kannustanud arengut vähemarenenud Hiina Lääne ja Edela siseregioonides. Shanghai Koostööorganisatsiooni vihmavarju all on Hiina üle trumpanud Venemaa püüdlused omada kontrolli endiste Nõukogude Liidu riikide ressursside üle. Eriti nähtavalt on Hiina Rahavabariik olnud edukas, laiendades enda nafta varustatust, näiteks lõpuleviidud 12000 km pikkuse õlijuhtme paigaldamisest Kasahastani. Hiina juhtide ja akadeemiliste analüütikute keskel on arusaam, et Hiina riik peab tuginema mitmepoolsetele riikidevaheliste ja organisatsioonide seisukohtadele selleks, et toime tulla rahvusvaheliste ohtudega, nagu näiteks rahvusvaheline finantsõrnus ja terrorism, mis mõlemad on rahvusvahelise iseloomuga. (*Ibid*) Hiina on järjepidevalt kaitsnud omi huvisid regionaalses majanduslikus integratsioonis läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni. Hiina on proovinud läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni finantseerida ka regionaalse infrastruktuuri arengut ja teisi valdkondi majanduslikus koostöös, kui need on vähem arenenud julgeoleku valdkonnast. 2008. aasta sügisel alanud majanduskriis suurendas regionaalset majanduslikku tasakaalustatust Pekingi ja Moskva vahel ja suurendas Hiina kui doonori rolli Kesk-Aasia piirkonnas veelgi. Finantskriisi alguses, 2008. aasta oktoobris, tegi Hiina ettepaneku sisse seada Shanghai Koostööorganisatsiooni kriisi vastu võitlemiseks rahalise fondi, mis investeeriks Kesk-Aasia infrastruktuuri. Tol korral lükkas Moskva selle idee tagasi, kuid 2009. aasta juunis tegid Shanghai Koostööorganisatsiooni tippkohtumisel Hiina poliitikud uuesti ettepaneku luua 10 miljardi dollari väärtune fond ja pakkusid välja idee, et nii Hiina kui Venemaa mõlemad panustavad sinna 5 miljardi dollariga. Ka sellest ettepanekust Venemaa keeldus, põhjendades oma vastuseisu sellega, et tunneb muret Hiina kasvava majandusliku

mõju pärast ajal, mil Venemaa oli majanduslikult nõrk. (Cooley 2012, 92) Sellegipoolest lõi Hiina antud kriisi vastu toetusfondi ning panustas kogu rahalise summa ise. See näitas selgelt Hiinat majandusliku doonorina antud piirkonnas läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni.

Mitmepoolne diplomaatia teenib Hiina valitsuse huve edendada majanduslikku koosööd ja sotsiaalset stabiilsust koduriigis. See puudutab rahvusvaheliste ohtudega tegelemist ning on ühtlasi globalisatsiooni käigus jõudnud ka Hiina siseriiklike huvide tasandile. Shanghai Koostööorganisatsioon on mänginud kriitilise tähtsusega rolli Hiina püüdlustes vähendada uiguuri separatismi Xinjiaangi provintsis. Samas on Hiina tublilt toetanud riikide suveräänsuse põhiprintsiibi rakendamist mitmepoolsete protsesside kaudu ning omanud poliitilist tähtsust ka regiooni riikidele, mis seisavad silmitsi rahvusvahelise survega liberaliseerida oma riiklikku korraldust.

Regionaalsel tasandil on Shanghai Koostööorganisatsioon pehmenanud Läänelikku survet inimõiguste ja demokraatia toetuseks läbi toetuse andmise piirkonna riikidele, kes seisavad vastu poliitilistele muudatustele. Selle rolli tähtsus sai eriti silmnähtavaks kui ulatuslikud protestid (mis esindasid Lääneliku hukkamõistu poliitilistele režiimidele) võtsid aset ning sundisid valitsusi tegema muudatusi Kõrgõzstanis ja Usbekistanis. Selleks, et aidata stabiliseerida regionaalseid valitsusi hakkas Shanghai Koostööorganisatsiooni sekretariaat saatma vaatlajaid Kõrgõzstani ja teistesse liikmesriikidesse, et jälgida valimisi ja sümboliseerida seda kui hästi antud organisatsioon saab hakkama selliste kriiside ohjamisega. Shanghai Koostööorganisatsioon on kaasanud institutsiooni abi regionaalsete valitsuste jaoks, et ära hoida ebakindlad poliitilised muutused.

Globaalse poliitika kontekstis on Shanghai Koostööorganisatsioon võtnud kehastuse Hiina uuest diplomaatiast. Organisatsiooni edu tähistades on Hiina poliitikud alati rõhutanud nn. Shanghai hingestatust „vastastikuse usalduse, toetuse, võrdsuse, ühisõupidamise, mitmekülgsede tsivilisatsioonide lugupidamise ja püüdluse ühiseks arenguks.“ Selles vaimus esitas Hiina tollaegne president Jiang Zemin „uut julgeoleku aspekti“ Shanghai Viisiku kohtingul 1997. aastal, mis oli väidetavalt vastukaaluks Läänelikele mentaliteetidele. Pärast 9/11 sündmusi rõhutasid Hiina poliitikud, et Shanghai Koostööorganisatsioon moodustab aluspõhja „uueks regionalismiks“, mis austab suveräänsust ja hõlmab globaliseerumist, tähistab kultuurset ja poliitilist mitmekülgsust, ja edendab „win-win“ põhimõtet majanduslikus koostöös. (Deng 2008, 220-221)

3. HIINA SUHTED KESK-AASIAGA

Antud peatüki eesmärgiks on kirjeldada uurimise käigus selgunud Hiina mõju kasvu Kesk-Aasia piirkonnale ning kuidas Hiina on läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni ning majandusliku koostöö läbi mänginud end Kesk-Aasia piirkonna regionaaljõuks.

3.1 Hiina ja Kesk-Aasia riikide tihed koostöö

Hiina on arendanud mitmepoolseid suhteid Kesk-Aasia riikidega, nii majanduslikus, poliitilises kui ka julgeoleku sfääris. Hiina lähenemine piirkonnale 1991. aastast on tugevdanud Hiina positsiooni piirkonna suhtes arendades ja edendades Kesk-Aasia piirkonna riikide infrastruktuuri. Hiina soov tõusta esile uue regionaaljõuna Kesk-Aasias on õnnestunud läbi mitmete korralduste. 1991. aastal Nõukogude Liidu kokkuvarisemisega silmitsi seisnud Kesk-Aasia riigid pidid leidma moodused enda riiklikuks ülesehitamiseks. Vaesete riikidena alustanud Kesk-Aasia riigid pidid ühtlasi leidma moodused uute suurriikidega mitmepoolse koostöö sisseseadmiseks. Vene võimu alt pääsenud riigid soovisid leida moodused enda energiaressursside ekspordiks, mitte läbi endiste Venemaa gaasijuhtmete võrgustike, vaid sisse seada uued teed. Hiina kasvav energiavajadus soodustas seda ja lähenes piirkonnale oskuslikult ning õigeaegselt. Hiina osalemine regiooni majanduslikus arengus on olnud kasulik nii Hiinale endile kui ka Kesk-Aasia riikidele. Võib öelda, et Kesk-Aasia riigid on soodustanud Hiina esiletõusmise uue regionaalse jõuna Kesk-Aasias.

Hiina poliitika Kesk-Aasia suunas on taotlenud nelja põhiväärtust milleks on: Hiina mõju positsiooni areng Kesk-Aasias, Hiina majandusliku koostöö edendamine piirkonnaga, piirkonna stabiilne julgeolek ning Läänelike võimupositsioonide vähendamine. Sisuliselt võib öelda, et neist kolme puhul on see otseselt kasulik olnud ka Kesk-Aasia riikidele. Just see tõttu, et Hiina huvid Kesk-Aasias on niivõrd sisuliselt samad Kesk-Aasia riikide endi huvidega, on nendevaheline koostöö olnud sujuv ja kahepoolselt soovitav. Nagu Hiina nõnda Kesk-Aasia riigid ei soovi Läänelike võimude tulemist piirkonda. Kesk-Aasia riigid ei soovi demokraatlike väärtuste pealesurumist. Üheks selle põhjuseks võivad olla ka usulised erinevused. Hiina soov vähendada Ameerika Ühendriikide või ükskõik millise Lääneliku võimu kohaolekut Kesk-Aasias õnnestus suuresti läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni. Organisatsioon toetas terrorismi vastast võitlust ning näitas nii Ameerika Ühendriikidele, kui

ka Kesk-Aasia riikidele, et organisatsioon saab sellega hakkama iseseisvalt. Eelkõige nägi Hiina läbi, et seda on vaja tõestada Kesk-Aasia riikidele, et kasvatada neis veel rohkem Lääneliku võimu tagasilükkamist.

Hiina ja Kesk-Aasia riikide vaheline tihe koostöö väljendub eelkõige majanduslikus koostöös ja julgeoleku tagamises piirkonnas. Need kaks koostöö vormi on olnud Hiinale äärmiselt kasulikud tema enda lõppeesmärgi saavutamiseks, milleks on uue regionaaljõuna esile kerkimine. Hiina eesmärkide saavutamisele piirkonnas on kaasa aidanud Kesk-Aasia riikide suhted Venemaaga. Kuigi Venemaa omab Kesk-Aasia piirkonnas endiselt väga suurt poliitilist ja sotsiaalset mõju, on piirkonna riigid pärast 1991. aastat aina rohkem soovinud kahandada sõltuvust Venemaast. Veel on võimatu väita, et Venemaa ei oma Kesk-Aasia piirkonnas regionaalse jõuna mõju, kuid üha enam on võimalik näha Hiina kasvumist regionaaljõuna. Hiina on teadlikult kujundanud oma välispoliitikat Kesk-Aasias rahumeelse tõusuna, et mitte tekitada liigset ärritust Venemaal, kuid samas üha enam süvendada koostööd Kesk-Aasia riikidega. Hiina on võimeline oma maailmas teise suurusjärgus oleva majandusega pakkuma Kesk-Aasia riikidele rahalist abi nii energiasektoris kui ka infrastruktuuri ülesehitamisel. Hiina võime pakkuda rahalist abi vaesetele Kesk-Aasia riikidele on olnud üheks tema eeliseks tõusmaks uue regionaalse jõuna. Vähetähtis ei ole siinkohal asjaolu, et Kesk-Aasia riigid tunnetavad vaikselt Hiina liigset mõjuvõimu, mis ühtäkki võib omada liigset kontrolli nende majanduste üle. Kuid jällegi, Hiina on end oskuslikult mänginud uueks 21. sajandi regionaaljõuks Kesk-Aasias, mis suure tõenäosusega jätkub samal Hiinale sobival kursil. Hiinaga koostööst sõltuvad Kesk-Aasia riigid on paratamatult seisus, kus nad ei saa tagasi lükata Hiina mõju ja kohalolekut ning kohati on sunnitud jätkama sellist suhet, olenemata kas see teeb Hiina veel tugevamaks ning mõjukamaks Kesk-Aasia piirkonnas või mitte.

3.2 Julgeoleku tagamine Kesk-Aasias

Hiina üks eesmärkidest ja huvidest Kesk-Aasias on piirkonna julgeoleku kindlustamine ja selle piirkonna stabiilsena hoidmine. Hiina huvi hoida regioon stabiilsena tuleneb nii sisepoliitilistest kui ka välispoliitilistest kaalutustest. Üheks selle põhjuseks on piirkonna geopoliitiline naabrus Hiina kõrval. Sellega on seotud Hiina huvid Xinjiangi provintsis, mis on suuresti sõltuvuses Kesk-Aasia piirkonnas toimuvast. Xinjiangi provintsi

ähvardav terrorism uiguuri aktivistide näol on olnud üheks peamiseks Hiina välispoliitika probleemiks, mida ta on püüdnud lahendada ning viia see miinimumini. Hiina lükkab tagasi igal kujul separatismi, mis ohustab nii Xinjiangi või kogu rahvusvahelist kogukonda. Selleks on Hiina teinud koostööd ka Kasahstaniga ning teiste Kesk-Aasia riikidega. Uiguuri elanikkond on suurim just Kasahstanis, mis on ka suurimaks ohuks Xinjiangi provintsile.

Xinjiang on oluline Hiinale oma asukoha tõttu. Xinjiang on suurim ala Hiina ja Kesk-Aasia vahel. See tõttu on läbi Xinjiangi võimalik Hiinal kaubelda Kesk-Aasiaga ning samuti sõjalisel ja julgeoleku kaalutustel mängib see ala suurt rolli Hiina poliitikas. Hiina mitte ainult ise võitleb Uiguuri aktivistide vastu, vaid on survestanud ka välisvalitsusi tegema seda. 1991. aastal toimunud Nõukogude Liidu laialemineku ja samuti Hiina-Vene suhete uuendamine pani uiguuri aktiviste muret tundma, kas Kasahstanist saab Xinjiangi iseseisvumise vastast liikumist toetavriik.

Hiina on oskuslikult kujundanud enda eesmärkide saavutamiseks Kesk-Aasias Shanghai Koostööorganisatsiooni, mis algselt oli mõeldud separatismi, terrorismi ja ekstremismi vastu võitlemiseks, kuid on toetanud ka Kesk-Aasia riikide tegevust infrastruktuuri ja majanduse arendamiseks. Läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni on Hiina tembeldanud terroristideks uiguuri separatistlike liikumisi, mis on olnud või võivad kujuneda ohuks Xinjiangile. Uiguurlaste seas on organisatsioon veel rohkem viha kasvatanud ning innustanud neid tegevust jätkama. Ühtlasi väidavad uiguurid, et organisatsioon on nende vastase tegevuse õhutamiseks Hiina poolt loodud. Tegelikult on selles isegi tõde, sest Hiina eesmärk separatismi vastase võitluse läbi selle organisatsiooni on täiesti olemas. Hiina soov maha suruda uiguuri aktivistide tegevust Kesk-Aasias on olnud üks tema prioriteetidest. Hiina on kasvatanud separatismi vastase tegevusega, seda kohati veel rohkem, kuid on ühtlasi õhutanud selle vastast võitlust, mis on tulemuslikult tõstatanud selle probleemi tõsisust ka teiste riikide jaoks. Või siis vähemalt on kujundanud separatismi vastase võitluse Hiinale kasulikus trajektooris.

Teine suur põhjus Hiina soovis hoida piirkond stabiilsena on seotud tema eesmärgiga vähendada või ära hoida Ameerika Ühendriikide või ükskõik millise teie Lääne riigi kohalolekut regioonis. Seda on Hiina samuti teinud läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni. Pärast 9/11 sündmust toimus Ameerika Ühendriikide sõjaline lähenemine piirkonnale selleks, et võidelda terrorismiga Afganistanis. Hiina oli niisuguse tegevuse vastu mitmel põhjusel. Esiteks Hiina ei omanud tol ajal Kesk-Aasias sellist sõjaväelist võimekust ja seetõttu ta ei

soovinud ühegi uue riigi tulemist piirkonda, mis oleks lisa Venemaa sõjalisele võimekusele. Ning teiseks, Hiina väitis, et Ameerika Ühendriikide tulemine Kesk-Aasia piirkonda on ohuks regiooni julgeoleku stabiilsusele või lausa edendab julgeoleku ebastabiilsust. Hiina nägi enda eesmärkide saavutamiseks võimalust läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni, mis koheselt reageeris pärast 2001. aastal toimunud terroristliku sündmust. Hiina tegi kõikvõimaliku läbi organisatsiooni selleks, et näidata organisatsiooni võimekust ning ühtlasi seda, et piirkond ei vaja ühegi uue suurriigi sõjalist kohalolekut. Ühtlasi tegi Hiina oskuslikult koostööd Venemaaga, kes samuti soovis kõiksuguse Lääneliku mõju vähendamist.

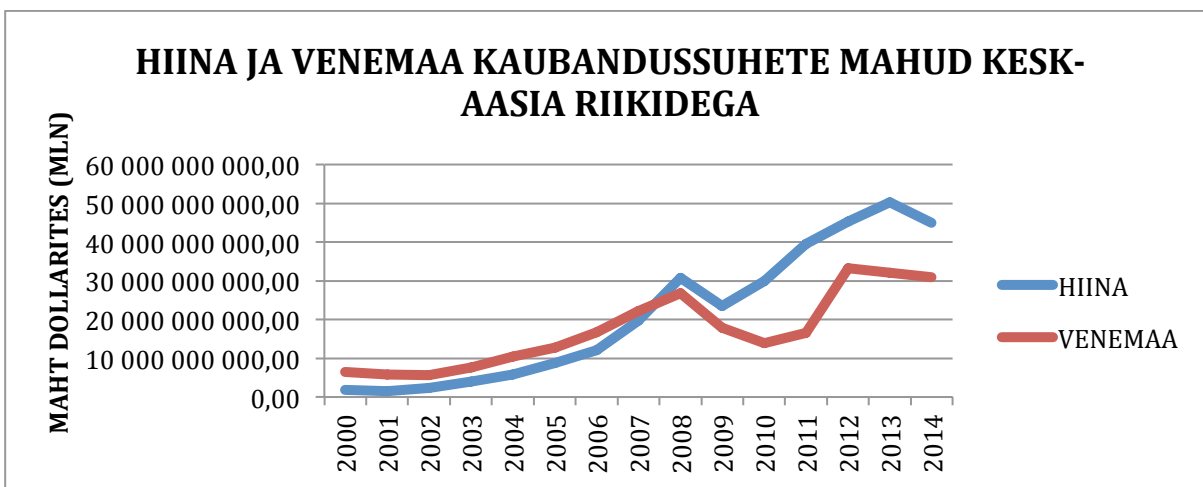
Kesk-Aasia piirkond puutub kokku kolme suure jõuga, milleks on terrorism, separatism ja ektremism. Kesk-Aasia riigid on huvitatud selliste jõudude vähendamisest, millega tegeleb aktiivselt ka Hiina. Hiina soov ja abi kolme sellise jõu vastase võitlusega on edendanud Hiina rolli Kesk-Aasia riikide silmis, mis ühtlasi teenib Hiina enda eesmärki kasvatada mõjupositsiooni piirkonnas. Hiina huvide taustal on ta näidanud enda hädavajalikkust piirkonnas.

Hiina strateegiline lähenemine Kesk-Aasiale, milleks on „rahumeelne tõus“ pole lubanud tal enda sõjaväelist kohaololekut piirkonnas suurendada ning seepärast on Hiina oskuslikult kasutanud selleks Venemaa sõjalist võimekust, edendades kahepoolset koostööd Venemaaga. Hiina ja Venemaa on teinud ühiseid sõjalisi õppuseid Kesk-Aasias, et tagada mõlema riigi huvi, vähendada Läänelikku mõju piirkonnale. Kuigi tegemist oli kahe riigi ühise koostööga Shanghai Koostööorganisatsiooni kontekstis on see teeninud Hiina eesmärki kujundada end piirkonna stabiilsuse eest vastutavaks riigiks. Hiina on teadlikult kasutanud Venemaa endiselt massiivset sõjalist kohalolekut piirkonnas ning läbi selle taganud ka oma eesmärgi saavutamise, milleks on uue regionaaljõu tekitamine.

3.3 Hiina majanduslikud sidemed Kesk-Aasiaga

Hiina aina kasvav energiatarbimine on mõjutanud Hiina lähenemist Kesk-Aasia piirkonnale. Kesk-Aasia on ressursirikas ja selle piirkonna lähedus Hiinale pakub head võimalust odava ja usaldusväärse energia impordiks. Hiina on mõõdukas tempos ja ettekavatsetult kasvatanud partnerlussuhteid ja ehitanud uusi olulisi gaasijuhtmeid, mis tagavad nafta ja gaasi Hiina turgude jaoks veel mõningad aastakümned.

Hiina on oma eesmärkide saavutamiseks laiendanud mitmepoolseid majanduslikke sidemeid Kesk-Aasias viimaste aastakümnete jooksul märkimisväärselt. Hiina kaubandus selle regiooniga on märkimisväärselt suurenenud viimase 10 aasta jooksul ja 2008. aasta majanduskriisi ajal ületas see Venemaad, saades sellega regiooni suurimaks kaubanduspartneriks (Joonis 3). Venemaa suurim konkurent regionaalse mõjujõuna Kesk-Aasias ei ole mitte läänes, vaid idas. Hiina kasvanud mõjuvõim Kesk-Aasias ei ole vähetähtis ja juba on Hiina muutunud uueks regioonajõuks.

Joonis 3. Hiina ja Venemaa kaubandussuhete mahud Kesk-Aasia riikidega.

Allikas: Autori koostatud Rahvusvahelise Valuutafondi statistika andmete põhjal.

Hiina on investeerinud miljardeid dollareid energiasektorisse. Need hõlmavad mitmeid lepinguid Kasahstaniga, Usbekistaniga ja tehinguid loodusliku gaasi ostmiseks Türgmenistanist. Hiina on ühtlasi aidanud tehnilise abi ja laenude näol Türgmenistani ning kavatses eelseisvalt aidata Tadžikistani vähemalt ühe miljardi dollariga. Lisaks uuendas Hiina strateegilisi suhteid Kõrgõzstaniga. Hiina edukad nafta- ja gaasijuhtmed Kasahstani ja Türgmenistani, sisaldavad lõpuleviidud kaht uut juhet, mis transpordivad Kesk-Aasia energiat idasuunas. Vaikselt, kuid efektiivselt on Pekingi poliitika juba Kesk-Aasia suunda muutnud idasuunas.

Hiina on oskuslikult mänginud end Kesk-Aasias juhtivaks majanduslikuks mõjutajaks. Hiina roll Kesk-Aasia riikide majandustes on kasulik nii Hiinale kui Kesk-Aasia majandustele, kes tegelikult vajavad suurriigiga kaubandussuhteid. Energiaressurssidest rikkad Kesk-Aasia riigid on pärast 1991. aastal toimunud Nõukogude Liidu lagunemist

saanud suurema võimaluse laiendada majanduslikku koostööd mitmete suurriikidega. Ühtlasi pidid värskelt vabaks saanud riigid mõtlema enda riikide majanduste ülesehitamisele. Kesk-Aasia nõrgad majandused, kuid rikkad energiaressursside poolest vajavad antud ressurssidele ostjaid, mis kasvatab ka piirkonna majanduslikku taset. Hiina kes on teadlikult teinud välispoliitilisi lükkeid ja kasvatanud kaubandussuhteid Kesk-Aasia piirkonnas on edestanud praeguseks enda teised suurriikidest konkurendid ning näidanud Hiina kaubandussuhete hädavajalikkust Kesk-Aasia regiooni majandusele.

1991. aastal vabanenud Kesk-Aasia vabariikide, eriti Kasahstani, Türkmenistani ja Usbekistani jaoks oli esmatähtis leida uued moodused enda energiaressursside transportimiseks, mitte läbi Venemaa, kuid samas mitte pidurdada ega vähendada sellega kaubandust Venemaaga. Kesk-Aasia riikide väliskaubanduste eesmärgiks pärast iseseisvumist oli leida enda ressursside importimiseks uued kaubanduspartnerid. Hiina regionaalne positsioon soodustas edendama kahepoolseid suhteid Kesk-Aasia riikidega majanduskoostöö näol ning tõusta uue regionaalse jõuna piirkonnas. Ühtlasi tuli kasuks Hiinale tema võimekus pakkuda ja sisse seada uued torujuhtmed, mis hakkavad transportima Kesk-Aasia ressursse mitte enam läbi Venemaa gaasijuhtmete võrgustiku. Sellest olid huvitatud nii Kesk-Aasia riigid, kui ka Hiina, kes sellest isegi rohkem kasu teenis. Hiina siiani sõlmitud majanduslikud lepingud, ehitatud gaasijuhtmed ja edendatud kaubandussuhted on aidanud Hiinal rahumeelseks tõusuks Kesk-Aasias uue regionaalse jõuna, ja seda eriti majandusliku mõju omava riigina piirkonnas.

KOKKUVÕTE

Kesk-Aasia on oma soodsa asukoha ja looduslike ressursside tõttu tekitanud pärast 1991. aastal toimunud Nõukogude Liidu kokkuvarisemist suurriikide vahelise võistluse piirkonnas, nende mõjupositsioonide kindlustamiseks. Mitte ainult energiaressursid ning laiemalt öelduna majanduslikud suhted pole ajendanud suurriikide lähenemist antud piirkonnale, vaid tähtsaks on saanud riikide mõjupositsioonide kindlustamine. Hiina kasvav huvi tõusta esile regioonaalse suurjõuna pani teda arendama mitmepoolseid suhteid Kesk-Aasia riikidega enda rahumeelseks tõusuks piirkonnas.

Hiina eesmärk tõusta esile regionaalse suurjõuna Kesk-Aasias kasvas pärast 1991. aastat märkimisväärselt. Hiina lähenemine piirkonnale oli ajendatud tema huvist kasvatada enda mõjuvõimu ja positsiooni Kesk-Aasias, edendada kahepoolseid suhteid Kesk-Aasia riikidega, laiendada mitmepoolset majanduslikku koostööd, tagada stabiilne julgeoleku olukord piirkonnas ning samas vähendada enda konkurentide mõjuvõimu piirkonnale.

Hiina üheks peamiseks eesmärgiks Kesk-Aasias on olnud tagada selle stabiilne julgeolekuolukord. Suurriik vajab stabiilset piirkonda selleks, et arendada mitmepoolseid suhteid ning ühtlasi näeb Hiina endale tähtsa Xinjiangi provintsi olukorda peegeldatuna Kesk-Aasia riikide olukorrast. Hiina on võidelnud piirkonna kolme „kurja jõuga“, milleks on terrorism, separatism ja ekstremism selleks, et tagada nii Kesk-Aasia kui ka Xinjiangi julgeolek. Hiina on ühtlasi kannustanud Kesk-Aasia riike aktiivsemalt võitlema piirkonda ähvardavate ohtudega. Ühtlasi on Hiina eesmärkide saavutamisele kaasa aidanud Shanghai Koostööorganisatsioon, mille läbi on riigid teinud ühist koostööd tagamaks stabiilne julgeoleku olukord. Hiina ja Venemaa, kaks rivaalitsevat suurriiki on teinud koostööd läbi organisatsiooni oma kattuvate eesmärkide nimel, milleks on nii stabiilne julgeolek kui ka Läänelike võimude vähendamine Kesk-Aasias. Organisatsiooni on kasutanud Hiina ka Kesk-Aasia riikide majandustesse investeerimiseks ja infrastruktuuride parandamiseks. Hiina jaoks tähendab Kesk-Aasia riikide arengutesse investeerimine parimat garantiid julgeoleku tagamiseks.

Tänaseks on Hiina end oskuslikult mänginud suurimaks kaubanduspartneriks Kesk-Aasia riikidele ning kindlustanud enda positsiooni mitmete miljardite väärtuses investeeringute näol, mis tagavad Hiinast sõltumise piirkonna riikide jaoks veel aastakümneid. Hiina on teadlik olnud enda majanduslikust võimekusest, garanteerinud selle

olemusest veelgi ning seetõttu enim panustanud enda koostöösse Kesk-Aasia riikidega just majanduslike suhete näol. Hiina aina kasvav energiresursside tarbimine ja vajadus on olnud üks peamisi põhjuseid, mis on tinginud riigi lähenemise piirkonnale.

Hiina on meisterlikult kujundanud end uueks regionaaljõuks Kesk-Aasia piirkonnas. Tehes vastavat koostööd senise regionaaljõu Venemaaga sõjalise julgeoleku tagamise sfääris, kuid ühtlasi ka Läänelike võimude vähendamises; läbi Shanghai Koostööorganisatsiooni edendanud suuresti Hiina välispoliitikat ning mis kõige tähtsam, sisse seadnud majandussidemed piirkonna riikidega mis teenivad Hiina huve veel aastaid. Läbi sellise lähenemise piirkonnale on Hiina taganud enda mõjuvõimu ja positsiooni kindlustamise Kesk-Aasias uue regionaaljõuna.

VIIDATUD ALLIKAD

Raamatud

- Bellacqua, J.** (2010) *The Future of China-Russia relations*. USA: University Press of Kentucky.
- Cummings, Sally N.** (2012) *Understanding Central Asia: politics and contested transformations*. Great Britain: Routledge.
- Cooley, A.** (2012) *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. England: Oxford University Press.
- Deng, Y.** (2008) *China's struggle for status. The Realignment of International Relations*. USA: Cambridge University Press.
- Eder, T. S.** (2014). *China-Russia relations in Central Asia. Energy Policy, Beijing's New Assertiveness and 21st Century Geopolitics*. Austria: Springer VS.
- Griffiths, M.** (2007) *International Relations Theory for the Twenty-First Century: an introduction*. USA: Routledge.
- Jackson, R. H., Sørensen, G.** (2010) *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. 5th ed. USA: Oxford University Press.
- Kavalski, E.** (2010) *The New Central Asia. The Regional Impact of International Actors*. Singapore: World Scientific.
- McCauley, M.** (2002) *Afganistan ja Kesk-Aasia. Nüüdisajalugu*. Inglismaa: Pearson Education Limited.
- Müllerson, R.** (2007) *Central Asia: A chessboard and player in the new great game*. England: London.
- Ross, R. S., Feng, Z.** (2008) *China's ascent. Power, security and the future of international politics*. USA: Cornell University.
- Rozman, G.** (2010) *Chinese Strategic Thought Toward Asia*. United States: Palgrave Macmillian.
- Tomohiko, Uyama.** (2007) *Empire, Islam, and politics in Central Eurasia*. Japan: Slavic Research Center.
- Waltz, K. N.** (2008) *Realism and international politics*. UK: Routledge.

Artiklid

China and Russia – allies not frenemies in central Asia. [<http://blogs.ft.com/beyond-brics/2015/03/11/guest-post-china-and-russia-allies-not-frenemies-in-central-asia/>]

Grisanti, S. The strategic dimension of Central Asia and the rise of the Shanghai Cooperation Organisation. [http://www.academia.edu/2518970/The_strategic_dimension_of_Central_Asia_and_the_rise_of_the_SCO]

Lillis, J. Kazakhstan: China's deep Pockets Make Beijing a Potent Energy Player in Central Asia. [<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav042009.shtml>]

Yuan, J. Sino-Russian relations: renewal or decay of a strategic partnership? [<http://www.eurodialogue.eu/Sino-Russian-Relations-Renewal-or-Decay-of-a-Strategic-Partnership>]

Muud allikad

Central Asia After 2014. (2013). /Ed. Blank, S. J. USA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College Press. [<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub1175.pdf>]

Pomfret, R. (2006) The Central Asian Economies Since Independence. Princeton University Press. [<http://press.princeton.edu/chapters/s8279.pdf>]

Russia's prospects in Asia. (2010). /Ed. Blank, S. J. USA: Strategic Studies Institute. [<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub1032.pdf>]

Russia-China relations. Current state, alternative futures, and implications for the West. (2011) /Eds. Moshes, A., Nojonen, M. FIIA report 30. Finland: Finnish Institute of International Affairs. [http://www.fia.fi/assets/publications/FIIA_Report_30_web.pdf]

Mariani, B. (2013) China's role and interests in Central Asia. UK: Saferworld. [<http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/chinas-role-and-interests-in-central-asia.pdf>]

Sinitsina, I. (2012) Economic Cooperation Between Russia and Central Asian countries: Trends and Outlook. Kyrgyzstan: University of Central Asia. [<http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-IPPA-WP5-RussiaInfluence-Eng.pdf>]

SUMMARY

RELATIONS BETWEEN CHINA AND CENTRAL ASIA SINCE 1991: NEW REGIONAL POWER EMERGENCE IN CENTRAL ASIA

Reelika Tabur

Five Central Asian countries – Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan – have initiated, due to their natural resources and its location, a contest between great powers to gain their influence in the region, and also to find their way to Central Asian oil and gas.

The aim of this bachelor's thesis is to analyse China's foreign policy toward Central Asian region and to see what kind of approaches China has used to emerge as a new regional power. Since the collapse of the Soviet Union in 1991, when five Central Asian countries became newly independent, the rivalry and great game between great powers took place in order to strengthen their position in the region. Russia is interested in maintaining its traditional position as a regional power, while the United States seek its role for fighting terrorism in global scale through Central Asia. China's ambitions are to pursue trade connections with Central Asia and fight against regional destabilisation.

The theme of this thesis is topical, because the world's, as well China's growing energy consumption is a topical issue, and arrangements, organisations and pipeline constructions that have been made until today, will have international impact in the future. This paper mostly analyzes China's approach to Central Asia through connections it has made with the region. The fact that Russia still has major impact on Central Asian region has been taken into consideration, and its impact and connections have also been analyzed in this paper.

China has promoted relations with the Central Asian countries having in mind its final goal to rise as a new regional power in Central Asia. China's main interests in Central Asian region are to gain its power and position, promote bilateral relations with countries in the

region, expand multilateral economic cooperation, provide help to secure stability and also reduce any Western influence in the region.

China has expertly played its position to a new regional super power in many ways. With gaining a position as a country who promotes security, China has shown its vital importance in the region to those countries. Through Shanghai Cooperation Organisation China has moved closer to gaining power in the region, as well done cooperation with Russia to avoid any kind of Western influence on the region, which also serves the interest of Central Asian countries. In bigger picture, through the organisation and with agreements made, for the countries in the region China has played its role as an important player that keeps their interests in mind, but which also serves China's interests in favor to maintain its position.

China has made bilateral and multilateral trade connections with Central Asian countries, which have made China the biggest trading partner for those countries. It suits well with China's ambition to peacefully rise as a new regional power. China has increased economic cooperation with Central Asia to the level they can not do without China's trade relation and export to China has huge impact on Central Asian economy. This is the main and most important factor, which clearly shows China's influence in the region and explains why we can say that China is the new regional power in Central Asia.